

Sandra Bjelan-Guska¹

RODITELJSTVO KAO PRIRODNI INSTINKT ILI IZGRAĐENA KOMPETENCIJA: OBRAZOVNE POTREBE BUDUĆIH RODITELJA U KONCEPCIJI OPĆELJUDSKIH POTREBA

- Sažetak -

Radom se želi ukazati na potrebu ponovnog promišljanja da li se uspješno roditeljstvo realizira datošću tj. prirodnim instinktom ili izgrađenim tj. stečenim kompetencijama. Ovo pitanje je neophodno ponovno aktualizirati s obzirom na činjenicu da se roditeljstvo danas ostvaruje u novim, izmijenjenim okolnostima. Pitanje fertilitetne motivacije je zaista poseban fenomen, a s obzirom na tu posebnost i svu složenost ljudske reprodukcije jedini prihvatljivi znanstveni pristup istraživanju je interdisciplinarni. Kako je svako ponašanje motivirano određenom potrebom, fertilitetno ponašanje se može promatrati kroz prizmu ljudskih potreba. Fertilitetno ponašanje rezultira preuzimanjem novih životnih uloga: uloge majke i oca. Definiranje majčinstva i očinstva je usložnjeno različitim mogućnostima ostvarenja: biološkim majčinstvom i očinstvom, medicinski potpomognutom oplodnjom, adopcijom ili usvojenjem, starateljstvom i hraniteljstvom, te često nije potpuno jasno ko sve jeste i ko se sve može smatrati „pravim“ djetetovim roditeljem. Kako se roditeljski identitet realizira putem roditeljske prakse, a da bi se ona mogla nazvati uspješnom, odgovornom i u najboljem interesu djeteta, neophodno je da roditelji budu kompetentni i da imaju određenu pedagošku kulturu. Analiza dostupne relevantne literature omogućila je suvremeni pristup pregledu aktivnosti, postupaka i ponašanja koja definiraju kvalitetu roditeljske uloge, a empirijski nalazi govore u prilog postojanja obrazovnih potreba koje je potrebno zadovoljiti u procesu učenja i podozre kako bi majke i očevi u roditeljskim ulogama bili što uspješniji.

Ključne riječi: fertilitetna motivacija, obrazovne potrebe, odgovorno roditeljstvo.

¹ Mr. sc. Sandra Bjelan-Guska, viši asistent, Odsjek za pedagogiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu.

Uvod

Na razmišljanje o roditeljstvu, kao posebnom ljudskom potencijalu, vrlo kompleksnom biološko-pedagoško-andragoškom fenomenu i posebnom životnom iskustvu, potaknule su nas riječi jedne prvorotke. Nakon što je iz porodilišta došla kući, vidno uplašenog izraza lica gledala je sićušno biće, držala ga nekako nesigurno i potiho izgovorila: „Šta ću ja sad s njim?“

Tim psihologa sa Arizona State University na čelu s Douglasom Kenrickom prionuo je na modernizaciju Maslowljeve piramide potreba. Na vrh svoje piramide Maslow je postavio potrebu za samoostvarenjem, odnosno snažnu ljudsku želju da ispuni osobni kreativni potencijal. U radu koji je pokrenuo mnogo komentara u stručnim krugovima, najkontroverznija izmjena odnosi se na to da se potreba za samoostvarenjem ne pojavljuje u novoj piramidi. U prikazu ovog rada kaže se da se na vrhu nove piramide nalaze tri evolucijski ključna cilja koja je Maslow previdio, a to su pronalaženje i zadržavanje partnera za ostvarenje potomstva i roditeljstvo. „Među ljudske težnje koje su temeljne po biološkim kriterijima pripadaju one koje u konačnici olakšavaju reprodukciju naših gena u djeci naše djece. To roditeljstvo čini najvažnijim ciljem“, objašnjava Kenrick (www.znanost.com).

Iako ovakva promjena ustaljenih razumijevanja određenih pojava i procesa nužno treba podleći sumnji kako bi izazvala znanstvenu radoznalost i potaknula eventualnu rekonstrukciju obrazaca mišljenja, mi je koristimo kao mrežu za razmatranje. Naime, sve veći broj žena se u današnje vrijeme odlučuje za rađanje u kasnijoj dobi, ali godine starosti nužno ne znače i veću spremnost za ono što u sebi i sa sobom nose trudnoća, porođaj, majčinstvo i roditeljstvo. Životne priče ljudi iz našeg okruženja svjedoče o tome da se brak i roditeljstvo sve češće odlažu zbog finansijske i materijalne nesigurnosti. Ako se vratimo konstruktima izmijenjene Maslowljeve piramide, fertilitetni motiv nužno podrazumijeva prethodno zadovoljene potreba, koje su hijerarhijski posložene na dnu piramide. Time je razmišljanje partnera u ovom pravcu utemeljeno na teoriji potreba. Drugi razlog za odlaganje braka i roditeljstva je nespripremnost i nepripremljenost za roditeljstvo. Pod nepripremljenošću se često misli i na strah od odgovornosti, te nepoznavanje onoga što uloga roditelja sa sobom nosi, ali i daje.

Na osnovu nesistematskog promatranja i spontanog komuniciranja, lako se dolazi do konstatacije da neiskusnim roditeljima, bez obzira na nivo i kvalitet njihovog obrazovanja, nedostaje odgovarajuće znanje za uspješno roditeljstvo. To je posebno uočljivo kod majki prvorotki u prvim mjesecima roditeljstva. Imajući to u vidu, tragaćemo za odgovorima na pitanje da li je

roditeljstvo urođeni instinkt ili stečena kompetencija i koje su obrazovne potrebe budućih roditelja.

Fertilitetna motivacija

*Odluka da imate dijete vrlo je značajna.
To znači da ste riješili da pustite srce u svijet.
Elizabet Stoun*

Odluke da se dijete ima ili nema su od velike važnosti za život pojedinaca i bračnih parova. To su dileme koje rješavaju pojedinci i parovi, mada o njima ovisi društvo, pa i nacija u cijelosti. Ne iznenađuje da se upravo zbog toga prema fertilitetnom ponašanju u nekim zemljama odnosi kao prema iznimno značajnom državnom pitanju. Tako je pitanje nataliteta iznimno važno pitanje obiteljske politike u nekim državama, a nekada se to pitanje rješava i zakonskim odredbama (npr. Kina, Indija...).

Čovjek prirodno teži ka produžetku svoje vrste. Prirodno je da želi vidjeti sebe i produžetak svog postojanja u svome djetetu. Fertilitetno ponašanje se u tradicionalnoj obitelji realiziralo u bračnoj zajednici muškarca i žene. Bračne zajednice su se kroz povijest ostvarivale na različite načine. Ekermen (1966) govori o tome da sklapanje braka nekada nije bila stvar mladih ljudi nego njihovih roditelja, da se mladoženja i mlada nisu ni vidjeli do vjenčanja. Ili se dešavalo da sin može birati bračnog druga, a kći ne. U većini pokrajina na prostoru bivše Jugoslavije patrijarhalni moral je zahtijevao da nevjesta bude virgo intacta, dok se u nekim krajevima smatralo uobičajenim da je nevjesta imala predbračne odnose, pa čak i djecu (Ekermen, 1966). U nekim krajevima mladić nije uzimao djevojku za ženu sve dok nije ostala gravidna, dok je u drugim nevjesta kupovana. U patrijarhalnoj obitelji nevjesta je bila vrsta uljeza i imala je najniži rang u obiteljskoj sredini. „Posebno opterećenje za ženu u patrijarhalnoj obitelji bili su česti porođaji. Svaka majka koja je u vrijeme popisa stanovništva 1948. imala iznad 45 godina rodila je prosječno petero djece“ (Ekermen, 1966: 9).

Tradicionalne obiteljske vrijednosti u većini društava mogle bi se opisati prema formuli koju su ponudili DeFrain i Olson (prema: Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Tradicionalno je najcjjenjeniji dugotrajni brak s djecom, ali tradicionalno je vrednije i to da:

- biti oženjen bolje je nego biti samac,
- biti vjenčan bolje je nego živjeti nevjenčano,

- imati djecu bolje je nego nemati,
- imati više djece bolje je nego imati jedno dijete,
- dva roditelja su bolja nego jedan roditelj,
- bolji je prirodni roditelj nego stečeni roditelj i
- majka koja se bavi samo djecom bolja je majka nego ona koja radi i izvan kuće.

U praksi nailazimo na odstupanja od tradicionalnih obiteljskih vrijednosti, pa i od onih koje se odnose na stvaranje bračnih zajednica, rađanje djece i roditeljstvo. Pašalić Kreso (2004) navodi čitav niz promjena u čijem se središtu nalazi suvremena obitelj:

- obitelj postaje sve manja i broj djece u obitelji je u opadanju,
- djeca su danas bliža jedno drugom po uzrastu nego ranije,
- roditelji završavaju svoju reproduktivnu ulogu na mlađem uzrastu nego ranije, mada sve kasnije stupaju u brak,
- uočljiv je trend odlaganja ženidbe i udaje, ponajčešće radi školovanja, ali i zbog neriješenih egzistencijalnih pitanja,
- sve je veći broj obitelji u kojima oba roditelja rade i sve je više djece koja odrastaju u obiteljima dvojne (dualne) karijere,
- u porastu je procenat jednoroditeljskih obitelji,
- povećava se stopa razvoda,
- povećava se procenat djece koja rastu u siromaštvu i neimaštini,
- povećava se broj samaca, tj. neudatih i neoženjenih,
- raste procenat ponovnih ženidbi i udaja,
- raste procenat obitelji bez djece,
- raste procenat staračkih obitelji,
- javljaju se prvi homoseksualni brakovi,
- raste uticaj medija i kompjutera na obiteljski život,
- konflikte u obitelji sve više rješavaju socijalne ustanove.

Mišljenja smo da su takva odstupanja sasvim očekivana, budući da je život uvijek više od teorije, da se dešava u različitim okolnostima i kontekstima, te da je legitimno pravo čovjeka odabrati kako će živjeti – u braku ili ne, s djecom ili bez njih. U obiteljima prokreacije² često se stvaraju nove

² Svaki pojedinac tokom svog života i razvoja može pripadati dvjema obiteljima: u roditeljskoj obitelji u kojoj on/ona čine ili su činili potomstvo tj. mlađu generaciju - tzv. obitelj orijentacije i vlastitoj obitelji u kojoj su on/ona roditelji, odgajaju vlastito potomstvo i predstavljaju stariju generaciju – tzv. obitelj prokreacije (Pašalić Kreso, 2004).

tradicije, običaji, donose drugačije odluke u odnosu na one modele koji se imaju u obiteljima orijentacije. Odrasle osobe samostalno i odgovorno, u odnosu na kontekst i okolnosti u kojima žive, odlučuju o tome hoće li ili neće imati potomstvo. Različiti se argumenti nađu i na strani za i na strani protiv, ali konačnu odluku o tome bi trebali donositi partneri.

U prilog dokaza o promjenama tradicionalnih obiteljskih vrijednosti govori, najprije, dobrovoljno odustajanje od roditeljstva, dok vrijednost roditeljstva kao normu potvrđuju posljedice prisilnog odustajanja od roditeljstva, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006). Roditeljstvo se sve češće i odlaže, a kada se ipak realizira, onda je broj djece u obiteljima sve manji. Nekada gledano kao ispomoć u kući i poslovima, danas se na dijete sve češće gleda kao na trošak. Neupitno je da dijete sa sobom nosi nepromjenjive posljedice. Ova odluka utiče na bračne odnose, svakodnevne obaveze, odnose prema okolini, roditeljima, članovima šire obitelji, na rad izvan kuće. Djeca zahtijevaju izuzetno puno ulaganja različitih resursa: vremena, energije, ljubavi, pa i novca. Mnoga istraživačka pitanja bila su usmjerena ka tome da se istraže najvažnije odrednice fertilitetne motivacije – „one koje bi prevagnule u odluci roditelja hoće li imati dijete ili neće“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 204).

Pitanje fertilitetne motivacije prevazilazi područje bilo koje posebne znanstvene discipline. S obzirom na složenost fenomena ljudske reprodukcije, jedini prihvatljivi pristup je interdisciplinarni. Ovaj fenomen uveliko ovisi o brojnim sociološkim, psihološkim, demografskim, biološkim, društvenim i ekonomskim varijablama, te ga stoga i treba proučavati imajući na umu svu njihovu složenost i međuovisnost. Upravo ta međuovisnost te različitost i redosljed spomenutih varijabli utiču na složeno ljudsko reproduktivno ponašanje koje nazivamo fertilitetnim. Pitanje ljudske potrebe za roditeljstvom ima svoje teorijske postavke o prirodi želje za roditeljstvom, ali je još uvijek nisu u stanju cjelovito objasniti. Stevanović (2000) navodi da prirodu želje za roditeljstvom Sigmund Freud objašnjava kao potrebu djevojčica da kompenziraju nedostatak muškog spolnog organa, gdje je beba njegova zamjena; Helene Deutsch piše o tome da se želja za djetetom javlja još u prededipovskoj fazi dok se u doba puberteta javljaju biološki porivi koji upravljaju djevojkom koja čeka da bude oplodena; Judith Kestenberg dalje razvija ideju Deutsch kada tvrdi da postoji period ranog materinstva prije edipovske krize; Therese Benedek ističe važnost fiziološke dispozicije za materinstvo, dok očinstvo označava instiktivnom težnjom da se nastavi život u svom djetetu; Erik Erikson svoje učenje zasniva na Freudovoj psihoanalizi i kaže da se kod djevojčica javlja težnja za vezivanjem s muškom osobom da bi se preuzela briga oko potomstva; Judith Bardwick razrađuje

Eriksonovo učenje u području psihologije žene i navodi da se žena dokazuje kroz ljubav i intimni odnos; Albert Rabin govori da je motivacija za roditeljstvo posebna osobina ljudi; Frederick Wyatt piše o načelu unutrašnje dvojnosti koja se sastoji u vođenju muškarca i žene ka materinstvu, te zaključuje da je reprodukcija događaj i hijerarhijska potreba i da se odvija na više psiholoških nivoa.

U većini društava djeca su poželjna, a za odrasle pojedince imati djecu često je i društvena norma. Imati više od jednog djeteta u našoj zemlji danas je, gledajući s aspekta nataliteta, izuzetno poželjno, a imati više od dvoje ili troje djece vrijedno divljenja. Često se, unatoč tome, imati više od troje djece smatra pomalo neodgovornim. Kapor-Stanulović (1985) iznosi nalaze koji potvrđuju da obitelji s krućim shvatanjem tipično muške i i tipično ženske uloge i s više muške dominacije pokazuju tendenciju da imaju više djece. Naime, autorica ih naziva obiteljima „tradicionalnog“ tipa, te obrazlaže da žene u takvim brakovima rijetko imaju drugih aspiracija osim materinstva, da je stupanj komunikacije između muža i žene u tim brakovima nizak, upotreba kontraceptivnih sredstava slaba ili potpuno izostaje, a mogućnost da žena iskaže svoje mišljenje i želje u odnosu na materinstvo mala. Na osnovu ovih nalaza, može se pretpostaviti da će u modernoj obitelji, obitelji obrazovanije i emancipiranije žene, gdje postoji bolja komunikacija između bračnih partnera, biti češće upotrebljavana kontraceptivna sredstva, u obitelji će biti manje djece, a odluku o rađanju djece donosit će ravnopravno oba partnera.

Jedan broj znanstvenika govori o tome da je ženina motivacija za rađanjem biološki određena, dok drugi smatraju da je rađanje izgubilo biološku utemeljenost u vrijeme proširene i dostupne kontracepcije, te da isključivo ovisi o dobrovoljnoj odluci utemeljenoj na utjecaju socioekonomskih faktora, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006). Istraživanje provedeno na blizancima u Danskoj pomiruje pitanja utjecaja nasljeđa i utjecaja okoline, te utvrđuje da je veliki dio fertilitetnog ponašanja određen nasljeđem, tj. biološki, ali da je taj utjecaj znatno ograničen ekonomskim i društvenim prilikama. U prilog tome govore brojni bračni partneri koji se ne žele u potpunosti odreći roditeljstva, ali su pod snažnim uticajem društveno-ekonomskih okolnosti u Bosni i Hercegovini odlučili svoje životne prioritete i želje posložiti na malo drugačiji način, te se u roditeljskim ulogama naći nešto kasnije.

Znanstvena istraživanja, znanstvena i stručna literatura kao i bračni partneri govore nam o složenosti fenomena ljudske fertilitetnosti, te nas podsjećaju da o tome ne možemo promišljati jednostrano i sa samo jednog, određenog aspekta. Činjenicu da neko ne može imati djecu ili odluku da ih ne želi nikako ili tek privremeno, ponekad nije potrebno objašnjavati već jednostavno nastojati razumjeti.

Majka i majčinstvo

*Najljepše što ljudske usne izgovore je riječ „majka“.
Najljepše se doziva majka. Kratka i duga riječ, puna nade,
ljubavi i nježnosti koju ljudsko srce nosi.
K. Gibran*

Iako nam definiranje pojma majka može izgledati kao nešto samo po sebi sasvim jasno i razumljivo, to baš nije uvijek tako. Definiranje je usložnjeno različitim mogućnostima ostvarenja majčinstva: biološkim majčinstvom, medicinski potpomognutom oplodnjom, adopcijom ili usvojenjem, starateljstvom i hraniteljstvom, te često nije jasno ko sve jeste i ko se sve može smatrati „pravim“ djetetovim roditeljem, u ovom slučaju majkom.

Kada govorimo o biološkom majčinstvu, majkom se postaje rođenjem djeteta. Prema sadašnjim mogućnostima medicine postoje 24 načina da se začne dijete alternativnim tehnikama, a predviđa se da će se usavršiti još deset novih, navodi Linzer Schwartz (prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006), a neke od mogućih tehnika jesu oplodivanje žene muževom ili donatorovom spermom; in vitro oplodnja (spajanje majčine i očeve stanice izvan majčinog tijela i ugradnja u majčin uterus); ugradnja u tijelo žene doniranog jajašca koje je oplodio njen muž; ugradnja doniranog jajašca koje je oplodio muž u tijelo druge žene, koja će roditi dijete umjesto majke (surogat majka); ugradnja jajašca koje je oplodio donator u tijelo druge žene, koja će roditi dijete i druge mogućnosti. To znači da bi se majkom djeteta mogla smatrati žena koja ga je začela, nosila u utrobi i rodila – majka u tradicionalnom smislu, zatim žena koja je donirala jajnu stanicu za oplodnju djeteta koje će nositi u utrobi i roditi neka druga žena (genetska majka), te žena koja u utrobi nosi i rađa dijete začeto iz tuđe jajne stanice (gestacijska majka).

Bilo koji način začeća da je u pitanju, „trudnoća je čudesno, čarobno i veličanstveno stanje, a trudnica, trudnoća, materinstvo je najljepša potvrda postojanja“ (Muftić i Mehmedbašić, 2011: 10). Doživljaj majčinstva je subjektivan, a veliki broj majki govori o neopisivom osjećaju sreće, ispunjenosti, zadovoljstva, ushićenja, o tome kako beba postaje središte njenog interesovanja, razmišljanja, kako je najvažnije da beba bude dobro i da se uradi sve što je u najboljem interesu djeteta.

Osim navedenih bioloških, postoje i nebiološki oblici majčinstva. Majke su i one žene koje djetetu nisu prenijele svoj genetski materijal, nisu ga nosile u utrobi niti rodile, ali brinu o djetetu i zadovoljavaju sve njegove biološke i psihološke potrebe. To znači da se majkama zovu i one žene koje majčinstvo zasnivaju adopcijom ili starateljstvom.

Majčinstvo u pravnim dokumentima i zakonskim aktima

Iako majke radije i češće govore jezikom srca, o majčinstvu se može govoriti i pravnim jezikom. *Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima*³, a posebno članom 16, navodi se da je obitelj prirodna i osnovna stanica društva i da ima pravo na zaštitu društva i države. Članom 25 propisuje se pravo majke i djeteta na posebnu brigu i pomoć. *Konvencijom o pravima djeteta*⁴ garantiraju se brojna prava djece vezana uz njihovo zdravlje i ostvarivanje punih potencijala, a *Konvencijom o zaštiti majčinstva*⁵ određuju prava majki i obaveze poslodavaca. Svih 189 članica Ujedinjenih naroda, potpisivanjem *Milenijske deklaracije*⁶, obavezalo se da će do 2015. godine, između ostalog, smanjiti stopu mortaliteta djece i poboljšati zdravlje majki (za pregled napretka u realizaciji milenijskih ciljeva vidi više u *Napredak u realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2010*).

Prema *Porodičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine* (Službene novine Federacije BiH 35/05 i 41/05), posve je jasna definicija majke u našoj zemlji. Prema članu 53 djetetova majka je žena koja ga je rodila. Izuzetno, prema članu 90, žena koja je rodila dijete začeto iz jajne stanice druge žene može osporavati svoje materinstvo ako je u postupku medicinski pomognute oplodnje dijete začeto bez njene pisane saglasnosti. Također, žena koja je usvojila dijete upisuje se u Matičnu knjigu rođenih kao majka (član 113) i to joj majčinsko pravo zauvijek pripada budući da osporavanje i utvrđivanje majčinstva i očinstva nakon zasnivanja potpunog usvojenja nije dozvoljeno (član 116).

Budući da sve više žena svoje majčinstvo ostvaruje paralelno s obavljanjem rada na radnom mjestu koje je izvan kuće, postojanje zakonskih akata koji će štititi majčinstvo je izuzetno važno. Prema *Zakonu o radu Federacije Bosne i Hercegovine* (Službene novine Federacije BiH 43/99, 32/00 i 29/03) poslodavac ne može odbiti da zaposli ženu zbog njene trudnoće ili joj zbog tog stanja otkazati ugovor o radu (član 53), a zaposlenica ima pravo na posebnu zaštitu za vrijeme trudnoće, porođaja i materinstva (član 7). Također, trudnica, majka odnosno usvojilac s djetetom do tri godine života i samohrani roditelj odnosno usvojilac s djetetom do šest godina života može raditi prekovremeno ako da pismenu izjavu o dobrovoljnom pristanku na takav

³ Usvojena i proglašena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 10. 12. 1948. Rezolucijom 217 (III).

⁴ Usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. 11. 1989.

⁵ Usvojilo je Upravno vijeće Međunarodnog ureda rada, u Ženevi, 28. 6. 1952.

⁶ Usvojena na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija, u okviru Rezolucije 55/2, 8. 9. 2000.

rad (član 32). Prema članu 55, za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta žena ima pravo na porođajno odsustvo u trajanju od jedne godine neprekidno. Na osnovu nalaza ovlaštenog liječnika, žena može da otpočne porođajno odsustvo 28 dana prije očekivanog datuma porođaja. Žena koja nakon korištenja porođajnog odsustva radi puno radno vrijeme ima pravo da odsustvuje s posla dva puta dnevno u trajanju po sat vremena radi dojenja djeteta, na osnovu nalaza ovlaštenog liječnika (član 59).

Majčinstvo i majčinska praksa

Brojni su biološki i nebiološki oblici majčinstva. Iako je majčinstvo uređeno i zakonom, niti jedni niti drugi nužno ženu ne čine majkom. Žena može roditi dijete, ali ne biti mu majkom u pravom smislu te riječi. Žena može biti majkom čak i onda kada dijete nije rodila. Prema Čudina-Obradović i Obradović (2006), znanstvenici koji traže univerzalnost, one zajedničke elemente majčinstva, upozoravaju da unatoč različitim uvjetima u kojima se majčinstvo ostvaruje, postoje zajedničke aktivnosti koje su bit majčinstva: njega, zaštita i odgajanje djece, drugim riječima **majčinska praksa**. „Prema tome, majčinski identitet bio bi ponajprije određen aktivnostima, postupcima i ponašanjem majke, tj. majčinskom praksom“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 255).

Mama. Majka. Mamica. Majčica. Ona ima mnogo naziva, ima mnogo uloga. Grandić (2007) navodi da majčinskih funkcija ima više, ali se one mogu svesti na dvije grupe: jedna je zaštitnička, a druga razvojna. Prva funkcija se najčešće realizira u vidu tjelesne zaštite, obezbjeđenja zdravstvenohigijenskih uvjeta, te u vidu psihološke zaštite, koja se ogleda u djetetovoj sigurnosti kad je majka uz njega. Druga, izuzetno važna, grupa majčinskih funkcija svodi se na brigu o razvoju djeteta (tjelesnom, emocionalnom, intelektualnom, itd). Majčinska ljubav je istovremeno prihvatanje, nježnost, razumijevanje i najčešće prirodno intuitivno manifestiranje brige za potomstvo, navodi Pašalić Kreso (2004), te dodaje da uloga majke može biti razmatrana kao: osoba koja daruje život; osoba koja njeguje, hrani i odgaja; osoba koja pruža ljubav i podučava kako se voli; osoba koja socijalizira.

O ljubavi majke i djeteta Gruden i Gruden (1997: 30) kažu sljedeće: „Ljubav majke i djeteta najčišća je i najpouzdanija veza između dvaju bića. U tome je odnosu majčina ljubav trajni čimbenik na koji dijete uvijek može računati pa i kada njegovi osjećaji izbljede ili se preusmjere na nekog drugoga. Majčina je ljubav, prema nekim analitičarima, neuvjetna. Ona opstoji i onda kada dijete prezire ili iskorištava svoju majku. Sve ostale ljubavi su, u

manjoj ili većoj mjeri, uvjetne i održavaju se po formuli: voljet ću te ako i ti mene voliš, ili češće: volim te jer bez tebe ne mogu, jer mi koristiš. Želi li majka da njezina ljubav prema djetetu bude savršena, mora se izdići iznad te svoje ljubavi. U protivnom bi majčina nesebična ljubav mogla zagušiti samu sebe.“

Biološko majčinstvo, ono u kojem majka nosi dijete u svojoj utrobi, započinje trudnoćom. Žene koje to iskustvo imaju u svom životu kažu da je posebno i toliko individualno da ne možemo pronaći dvije iste priče. Za trudnoću često čujemo da je period „drugog stanja“. „To je savršena definicija“, navode Muftić i Mehmedbašić (2011: 11) i dodaju: „Sve je isto. Istovremeno sve je drugačije“. Ukoliko se trudnoća planira, a sve je više onih koji zagovaraju odgovorno planiranje obitelji i djece, onda je važno da se za dolazak djeteta na svijet pripremaju i buduća majka i otac. Mnogi suvremeni autori zalažu se da se govori o „trudničkom paru“ (Kapor-Stanulović, 1985: 58), a ne samo o ženi trudnici. U tom kontekstu se i na muškarca gleda kao na dio trudničkog para, a ne samo na muža trudnice. Autorica navodi niz istraživačkih nalaza koji potkrepljuju opravdanost ovakvog gledanja na trudnoću, a jedan od njih je pokazao da je stepen zadovoljstva muškarca u toku trudnoće povezan sa majčinim uživanjem u djetetu. Govori se i o kuwad-sindromu⁷, koji se pojavljuje u 10-15%, pa i do 65% muškaraca budućih očeva. Muškarci se žale na niz simptoma u periodu ženine trudnoće, koji nestaju odmah nakon porođaja. Porođaj je završni akt trudnoće. Sve češće se zagovara prirodni porod i sve se intenzivnije radi na humanizaciji porođaja u kojem će žena aktivno učestvovati. Jedna porodilja je rekla: „Želim da se porođam, a ne da me porođaju.“ Da li je porod obavljen prirodno ili carskim rezom, uz upotrebu medikamenata ili bez njih, uz prisustvo oca djeteta ili ne, ono što je posebno važno jeste omogućiti ostvarenje prvog kontakta dodirrom – stavljajući bebu majci na grudi, te osvijestiti važnost ostavljanja vremena majci kako bi se realizirao prvi podoj.

Pašalić Kreso (2004) navodi zanimljiv istraživački nalaz u kojem se kaže da je početkom XX stoljeća u SAD-u postojala jaka propaganda da novorođenče treba držati u zasebnoj prostoriji, hraniti vještačkom hranom i to po utvrđenom vremenskom rasporedu. Uz sve to, majkama se preporučivalo da što manje reagiraju na plač djeteta i što manje nosaju djecu. Na svu sreću,

⁷ Naziv sindroma potiče od običaja *couvade* (*izlijeganje*). Naime, muž žene koja se porođa prati porođaj nizom aktivnosti koje imitiraju patnju žene koja se porođa, te na taj način i takvim ponašanjem skreće pažnju na sebe i traži privilegije koje mu pripadaju kao mužu poroditelje i ocu djeteta. Ove aktivnosti su različite u različitim sredinama (Kapor-Stanulović, 1985).

kako zaključuje autorica, kod nas i u većini drugih evropskih zemalja ovakav odnos majke prema novorođenčetu nikada nije zadobio veći broj pristalica. U prilog tome govore i sve češće podizanje glasa i kampanja kojima se promovira dojenje. Svjetski savez akcije za dojenje⁸ osnovan je 1991. godine s ciljem da djeluje u skladu sa *Innocenti deklaracijom*⁹ na pružanju zaštite, promocije i podrške dojenju. WABA je ustanovila jedinstvenu globalnu strategiju promocije dojenja, kao dio plana pokretanja i jačanja društvene podrške dojenju. Svjetska nedjelja dojenja, koja se obilježava od 1. do 7. augusta svake godine, globalna je kampanja, koja se održava u oko 120 zemalja svijeta, čiji je cilj da stvori društvenu svijest o prednostima dojenja i unaprijedi podršku dojenju i zaštitu zdravlja majke i djeteta.

I u Bosni i Hercegovini sve su češće kampanje o promoviranju značaja dojenja, kako za majku tako i za bebu. Sedmica dojenja 2011. godine obilježena je uz isticanje značaja komunikacije u promociji i pomoći dojenju. Tema manifestacije je „Razgovarajmo! Dojenje – trodimenzionalno iskustvo!“. Pored dimenzije vremena (od prije začeća do odvikavanja od dojenja) i dimenzije prostora (dom, šira zajednica, medicinski sustav) veoma je važna i dimenzija komunikacije na različitim nivoima, između majki i trudnica, između generacija, institucija, laika i stručnjaka (www.djeca.org). U promociji dojenja i stručnoj podršci majkama izuzetnu važnost imaju IBCLC¹⁰ savjetnice. U Bosni i Hercegovini ih do sada imamo tri. IBCLC rade u različitim vidovima zdravstvene zaštite uključujući bolnice, pedijatrijske ordinacije, dječije dispanzere, ordinacije obiteljske medicine. IBCLC stručnjaka ima širom svijeta u 83 zemlje, s tim da ih u Evropi ima preko 2.500 (www.iblce-europe.org).

Iako mladim majkama sama tehnika dojenja vrlo često predstavlja najveći problem, mnogo je važnija njihova spremnost na dojenje, odluka da će ustrajati u toj namjeri, strpljenje i vrijeme koje će majka posvetiti tim aktivnostima. Važan je dodir, važan je pogled, važno je da li je i koliko često otac tu dok beba doji.

Zbog neminovne ovisnosti djeteta o njoj, majka je, uglavnom, ta prva osoba u obiteljskom okruženju koja rješava sve probleme djeteta. Ono što je važno istaknuti je to da količina vremena koje majka provede s djetetom nije uistinu bitna koliko je bitan blizak i topao kontakt koji će se stvoriti među njima u vremenu koje provode zajedno, redovito ponavljajući i trajan. Ljuljati

⁸ World Alliance for Breastfeeding Action – WABA.

⁹ Donesena od UNICEF-a i WHO-a, a usvojena u Firenci (Italija) 1. 8. 1990.

¹⁰ Skraćenica IBCLC dolazi iz engleskog jezika (International Board Certified Lactation Consultant), znači: međunarodno certificirana savjetnica za dojenje i laktaciju.

svoje dijete, stimulirati njegove aktivnosti glasom ili pokretima, toplo i prisno, kako to samo majke znaju, ima mnogo veće efekte nego samo njeno prisustvo (Pašalić Kreso, 2000). Često se zaboravlja naglasiti da majka treba prisni kontakt s djetetom gotovo u istoj mjeri u kojoj dijete treba majku. Za ukupni razvoj djeteta izuzetno je važan kvalitet interakcije. Majčino prihvatanje djeteta, bliskost, zadovoljstvo što je s djetetom, unutarnja ispunjenost i harmonija snažni su motivatori dječijeg razvoja, navodi Grandić (2007).

Motiv materinstva djeluje toliko jako da se održi vrsta, ali djeluje i kao socijalni motiv. U svim socijalnim odnosima nalazi se primarni odnos roditelja, a posebno majke, navodi Rakić (1981), te dodaje da je motiv materinstva toliko jak da se majke živih bića bore i umiru za svoju djecu. Temeljna spoznaja o ulozi koju imaju dostupnost majke i pružanje adekvatnog odgovora na signale koje dijete šalje nalazi svoje mjesto i razvoj u organiziranoj strukturi socijalnih interakcija koju predstavlja odnos privrženosti. Teorija privrženosti (eng. *attachment*) svojim organizacijskim modelom daje najcjelovitiji prikaz funkcioniranja i razvoja odnosa između roditelja i djeteta u prve tri godine života, navode Ajduković i Radočaj (2008). Donedavno je prevladavalo mišljenje da uloga oca u nastanku ranog emocionalnog razvoja djeteta nije od posebne važnosti, te da se događa tek posredno putem očeve potpore, pažnje i ljubav prema majci njegova djeteta. Novija istraživanja pokazuju da dojenče uspostavlja privrženost sa svakom odraslom osobom s kojom je u kontaktu (otac, djed, baka), no od presudnog je značaja odnos osobe koja primarno skrbi za dijete (primarni njegovatelj). To je daleko najčešće majka.

Attachment ili vezanost je veza koju formira dijete s drugom specifičnom osobom (najčešće majkom) na duže vrijeme, a što mu obezbjeđuje preživljavanje, navodi Pašalić Kreso (2004). Autorica dodaje da bi dijete, tjelesno nezrelo i nesposobno da se brine samo za sebe, bez drugih ljudi, hrane i zaštite, vjerovatno umrlo odmah nakon rođenja. Ranije se vjerovalo da hrana, a ne kontakt s drugima predstavlja osnovu za razvoj vezanosti. Eksperiment H.

Harlowa¹¹ pokazuje da su ovakva stanovišta dovedena u pitanje. U teoriji privrženosti koju je dao, Bowlby (2005) pretpostavlja istodobno postojanje tri sustava odnosa roditelj – dijete. To su: sustav privrženost – skrbnik, sustav učenje – podučavatelj i sustav igra – partner. Svaki od njih ima važnost i značajno djeluje na karakteristike djeteta i njegove kompetencije. Glavni razvojni zadaci djeteta u ranoj dobi jesu uspostaviti osobni, odvojeni identitet, svijest o sebi, a to uspostavljanje omogućit će mu da djeluje neovisno i učinkovito, da se nosi s neizbježnim frustracijama, prihvaća odgode zadovoljstva i razočarenja, te da nauči međusobno davanje i primanje s ljudima iz svoje okoline, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006). O uspješnosti u tim zadacima ovisit će njegova kompetencija u školskom i kasnijem životu. To zovemo društveno-emocionalnom regulacijom, koja bitno ovisi o ponašanju roditelja prema djetetu. Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode da su dvije karakteristike roditeljskog ponašanja ključne za postizanje fleksibilne društveno-emocionalne regulacije: roditeljska prisutnost/dostupnost (i tjelesna i emocionalna) i roditeljsko prihvaćanje djetetove rastuće neovisnosti. U postizanju društveno-emocionalne regulacije najvažniju ulogu ima sustav privrženost – skrbnik, a najčešći skrbnik je majka.

Privrženost (afektivna veza, eng. *attachment*) je čvrsta emocionalna povezanost između skrbnika (odrasle osobe) – najčešće majke – i djeteta, koju dijete iskazuje izrazima sreće i nježnosti prema majci, izljevima straha pri odvajanju od majke, te traženjem sigurnosti i utjehe u majčinoj blizini i zagrljaju. Opisanu vezu dijete može ostvariti s bilo kojom odraslom osobom koja je u stalnom dodiru s djetetom i preuzima brigu za djetetove tjelesne potrebe hranjenja, kupanja, oblačenja i maženja. Attachment je adaptivni, biološki programiran responsivni sistem, koji se aktivira veoma rano u razvoju djeteta (Pašalić Kreso, 2004). „Kada naučnici koji su istraživali ovaj fenomen govore o atačmentu, oni ne misle na specifičan skup ponašanja, koji ima univerzalno značenje za sve, nego na način na koji konkretan rodi-

¹¹ Harry Harlow je izveo poznati eksperiment s majmunima. Prethodila mu je tvrdnja bihevioristički orijentiranih psihologa da su nagrade u obliku hrane učvršćivale vezu između majke i djeteta. Harlow je pustio da mladunčad majmuna odrastu zajedno sa „surogatskim majkama“, ne sa svojim biološkim majkama, te im nije dozvolio da se druže sa svojim vršnjacima. Jedna od ovih vještačkih majki sastojala se samo od čeličnih žica, dok je druga bila prekrivena mekanom tkaninom. Mladunčad majmuna je mogla dobiti mlijeko kod majke od čelične žice, ali ne i kod majke od tkanine. Neovisno o tome gdje su mogli dobiti jelo, mladunčad su uvijek radije tražila zaštitu kod „mekane“ majke, što upućuje na to da su psihološki faktori bili osnova veze između odraslih i djece (Hwang i Nilsson, 2000).

telj i konkretno dijete reaguju jedno na drugo, na specifičan oblik ponašanja koji osigurava uspješan kognitivni, socijalni i emocionalni razvoj djeteta“ (Pašalić Kreso, 2004:247). Attachment je proces. On traje i zahtijeva vrijeme u kojem će se, putem kontakata s odraslom osobom, razviti i učvrstiti. Ukoliko kontakti izostanu, attachment se neće ostvariti ili će biti slab. Pašalić Kreso (2004) navodi da se vjerovatno najbolji rezultati po razvoj djeteta ogledaju tamo gdje majka veoma rano uspostavi vrlo čvrste i jake afektivne veze sa svojim djetetom, ali isto tako već veoma rano uključuje i druge osobe koje se povremeno bave djetetom, te na taj način omogućava djetetu da prihvati povremena i privremena odvajanja od nje. Košiček (1990) kaže da prirodna uloga majke u sebi sadrži protivurječnost: prava majka uza se veže dijete i ujedno ga udaljuje od sebe. Veže ga svojom ljubavlju, brigom, bavljenjem njime, a istodobno ga udaljava osamostaljivanjem i povezivanjem s drugim osobama.

Jedno od značajnijih pitanja koje se postavlja jeste pitanje kritičnih perioda u ranom djetinjstvu, tj. pitanje o tome šta se dešava kada se djetetu uskrati majčina briga i ljubav, te u kojim periodima života takvo lišavanje ostavlja teškoće i posljedice. Znanost je utvrdila brojne posljedice ako taj odnos nije kvalitetno uspostavljen i iživljen u potpunosti. Ukoliko dijete ne ostvari navedene odnose, nastaju brojne posljedice po njegov ukupan razvoj. Pašalić Kreso (2004) navodi da potpuno odsustvo majke ostavlja najteže posljedice po razvoj djeteta i to utoliko veće ukoliko je dijete mlađeg uzrasta. Bowlby (prema Rakić, 1981) je primijetio da odvajanje i uskraćivanje materinske brige u prvih šest mjeseci nije toliko štetno po razvitak djeteta koliko je štetno odvajanje i uskraćivanje materinske brige u uzrastu poslije šest mjeseci. „Veoma je važno, ali nije uvijek i dovoljno da majka ostvari čvrstu i prisnu vezu s djetetom u prvim mjesecima života. Mada to može da osigura visok nivo stabilnosti ličnosti, to nije nešto što ne može biti podložno destabiliziranju“ (Pašalić Kreso, 2004: 237). Autorica navodi zbirni naziv za brojne posljedice koje nastaju zbog neostvarivanja adekvatnih veza i kvalitetnih odnosa, tj. govori o „majčinskoj deprivaciji“¹².

Njegovanje djece razlikuje se prema stupnju kulture i u velikoj mjeri se odvija i određuje učenjem, piše Rakić i dodaje: „Mnogi psiholozi smatraju da se ljudski motivi neće nikad potpuno objasniti samo na bazi fizioloških

¹² Deprivacija može biti parcijalna i trajna. Pri trajnoj deprivaciji zapaženo je stanje koje se označava medicinskim nazivom marazam, a odnosi se na slabljenje i gubitak tkiva kod djece izazvano neuhranjenošću, čije se značenje proširilo na svu djecu kojoj nedostaje ne samo prehrana nego i emocionalna hrana zbog dugotrajne depriviranosti majčine ljubavi (Pašalić Kreso, 2004)

uticaja. Utoliko bolje za pedagogiju“ (Rakić, 1981: 139). Odnos majke prema djetetu ovisit će u velikoj mjeri od njenog odnosa sa suprugom, kao i od njenog odnosa s drugim članovima obitelji budući da se radi o veoma kompleksnim intraobiteljskim odnosima.

Otac i očinstvo

*Najvažnija stvar koju otac može napraviti
za svoju djecu je voljeti njihovu majku.
Theodore Hesburgh*

Pojam oca i očinstva su jednostavni samo ako ih jednostrano i površno promatramo. Mnogi očevi su suglasni u tome da je očinstvo za njih najveći izazov. Ekerman (1966: 219) piše o rasponu utjecaja koji mogu oblikovati ponašanje čovjeka u ulozi oca navodeći: kulturno oblikovanje uloge oca, muškarčevu motiviranost za stvaranje braka i potomstva, očeve odnose s djetetom, odnose oca i majke kao roditeljskog i kao bračnog para, integraciju muškarčeve ličnosti s obitelji kao grupom, te očevo specifično emocionalno reagiranje na uspjeh i neuspjeh u roditeljskoj ulozi. U konačnici, brojna istraživanja pokazuju da očevi imaju različitu, ali neophodnu i nezamjenjivu ulogu u dječijem razvoju. Bilo da govorimo o biološkom, hraniteljskom ili odgojnom aspektu očinstva, kada je ocu stalo do djeteta, on o njemu brine i podiže ga kompetentno. Ni bolje ni lošije nego majka, nego jednostavno – **drugačije**.

U mnogim kulturama, uglavnom majke snose veći dio odgovornosti za podizanje djece. To se odnosi na sve majke bez obzira na to jesu li zaposlene ili nisu. U našem društvu slika oca i slika uloge oca u odgoju djeteta formirana je u patrijarhalno vrijeme, te najčešće zasnovana na stereotipnom razmišljanju. Jedno od stereotipnih razmišljanja ide u pravcu toga da je većina poslova i aktivnosti oko malog djeteta majčina dužnost. Takva razmišljanja se održavaju zato što ih podržavaju ne samo muškarci nego i žene, koje ih pothranjuju svojim čestim nepovjerenjem prema muškarcima (Košiček, 1990). Međutim, uloga oca se mijenja budući da se mijenjaju okolnosti i kontekst u kojem današnji, suvremeni muškarac preuzima ulogu oca. Različiti su faktori koji utiču na ostvarivanje uloge oca, navodi Grandić (2007), te dodaje da su među njima: aktuelni model oca izgrađen pod uticajem kulture u određenoj sredini, stepen muževljeve spremnosti, zagrijanost za brak i potomstvo, kvalitet njegovih odnosa s djetetom, međusobni odnosi roditelja, te uklopljenost u obiteljski život. Muškarac više nije starješina kuće, isključivi

hranitelj i branitelj obitelji, neprikosnoveni donosilac odluka kojemu se ne može i ne smije protivrječiti. Njemu se više ne pokoravaju bezuvjetno. Iz promijenjene uloge supruga, nužno se mijenja i uloga oca. Naime, bračni par sve češće surađuje i gradi partnerske odnose, dogovara se o svim važnim svakodnevnim obavezama i obiteljskim pitanjima, partneri zajednički planiraju obitelj i sudjeluju u neposrednoj pripremi za dolazak novog člana/novih članova. Adler (1984) kaže da otac nikada ne smije zaboraviti da se uloga žene u stvaralačkom uobličavanju obitelji ne može nadmašiti, te da njegov zadatak nije majku skidati s prijestolja nego s njom surađivati. Supruga je danas češće zaposlena, doprinosi ekonomskom statusu obitelji, te ravnopravno učestvuje u donošenju odluka. Budući da žena nije više samo domaćica, kućni poslovi, koji su stereotipno dijeljeni na muške i ženske, međusobno se raspoređuju i partnerski izvršavaju. Iz ovakve promjene odnosa među bračnim partnerima, nužno proizlazi i promjena uloge oca. Partnerstvo sa sobom nosi i podjelu odgovornosti, te se odgovornost dijeli i kada je u pitanju odgoj djeteta. „Jedan od razloga koji su povećali interes za izučavanje uloge oca u ranom djetinjstvu potiče zapravo od samih očeva koji su uzimali sve veće učešće u hranjenju, vođenju brige i podsticanju svoje djece“ (Pašalić Kreso, 2004: 253).

Odgovornost oca istovjetna je odgovornosti koju majka ima prema djetetu. Iz tog razloga se odgovorni očevi pripremaju za svoju ulogu roditelja još prije djetetova rođenja. Tu pripremu Vukasović (1994) vidi u tome da se otac veseli začeću, prati razvoj trudnoće, pomaže budućoj majci da lakše podnese poteškoće u trudnoći, zajedno sa ženom priprema doček novog člana obitelji, planiraju njegovu budućnost, prati suprugu na liječničkim kontrolama, u porodilište i sl. Winnicott (1980) navodi nekoliko oblika djelotvorne očeve pomoći: otac je potreban u kući kako bi pomogao majci da se tjelesno osjeća dobro, a u srcu sretnom; otac je potreban da bi majci pružio moralnu podršku, da bi bio oslonac njenom autoritetu i ljudsko biće koje predstavlja zakon i red što ih mati usađuje u život djeteta; djetetu je otac potreban zbog svojih pozitivnih kvaliteta i zbog onog po čemu se razlikuje od drugih muškaraca, kao i zbog životnosti svoje ličnosti.

Studije o očevima i njihovom doprinosu razvoju djeteta uistinu su malo-brojne. Košiček (1990) navodi da su očevi podjednako potrebni i sinovima i kćerima. „Njoj je otac potreban prije svega kao čuvstveno biće koje će je okružiti ljubavlju, razumijevanjem i dobrotomjernošću. Razvijajući se uz takvog oca, djevojčica će od njega dobiti 'životni miraz' koji se jedva dade nečim zamijeniti ili nadoknaditi ako je od oca uskraćen“ (Košiček, 1990: 151). Kapor-Stanulović (1985) primjećuje da se proučavanjem efekata odsustva oca dobijaju podaci o tome kakve su posljedice njegovog odsustva,

ali ne i kakvi su doprinosi kad je on prisutan i stalno uz dijete. Istraživanje koje u svom članku „*Fathers are Critical to Child Well-Being*“ navodi Linda C. Passmark (www.ok.gov) donosi podatke koje ne možemo zanemariti. Passmark navodi da je izuzetno težak izazov suvremenih obitelji činjenica „epidemije“ odsustva oca. Ovo odsustvo se očituje u življenju bez biološkog oca, ali određeni broj djece žive u domovima gdje je otac prisutan, ali psihološki i emocionalno distanciran i nedostupan. Naime, autorica kaže da istraživanja danas daju jasnu sliku o tome kakve posljedice imaju djeca koja nemaju brižnog i uključenog oca:

- 50% djece je sklonije da napusti školovanje, konzumira alkohol i droge, pridruži se bandama, te počini krivična djela;
- tri do pet puta češće bivaju uključena u vanbračne trudnoće,
- dva do tri puta češće imaju emocionalne i poteškoće u ponašanju,
- sklonija su da počine samoubistvo,
- sklonija su bolestima i psihičkim problemima.

Također, autorica navodi istraživanje koje je pokazalo da 60% američkih silovatelja, 72% adolescentnih ubojica i 70% osuđenika na dužu zatvorsku kaznu dolaze iz obitelji bez očeva.

Istim istraživanjem su pokazane i dobrobiti očevog bavljenja djetetom:

- longitudinalne studije su pokazale da su djeca, koja su ostvarila snažnu vezanost (attachment) i bila u konzistentnom odnosu sa svojim očevima, imala veće samopoštovanje, veći osjećaj kompetencije, bolji intelektualni razvoj i akademska postignuća;
- interakcija između oca i djeteta pokazala je da unapređuje opću dobrobit djeteta, perceptivne sposobnosti i kompetencije u odnosima s drugim ljudima, čak i u mlađem uzrastu;
- razvoj empatije, jasnih vrijednosti i sposobnost inhibiranja agresivnosti su, također, u visokoj korelaciji s očevom uključenosti. U longitudinalnoj studiji koja je trajala 26 godina, na 379 individua, istraživači su otkrili da je najvažniji faktor u razvoju empatije očeva uključenost. Očevi koji su provodili nasamo vrijeme sa svojom djecom izvodeći rutinske poslove oko njege djeteta barem dva puta sedmično podizali su djecu koja su bila vrlo suosjećajni odrasli ljudi.

U istom članku se dalje navodi da, za osiguranje dobrobiti djeteta, zdravstveni radnici imaju odgovornost i veliku ulogu u podržavanju i osnaživanju svrhovitog očevog uključivanja. Dodali bismo, ne samo zdravstveni radnici

nego društvo u cjelini organizirano putem različitih integriranih aktivnosti od strane stručnjaka iz relevantnih područja.

Mnoge studije su pokazale da očevi podjednako mogu biti responsivni prema porukama koje šalju djeca kao i majke, navodi Pašalić Kreso (2004). Dodaje da se, ako im se pruži prilika i ukaže povjerenje, očevi se u pravilu prema svojim bebama ponašaju na sličan način kao i majke, te su podjednako zainteresirani za djecu. Suprotno ovome, očevi nerijetko trpe zbog predrasuda da je njega i bavljenje malim djetetom isključivo briga majke. S druge strane, mnoge ih mlade majke isključuju iz rane roditeljske prakse uvjereni da su grubi, nespretni, nezainteresirani i da ne znaju brinuti o malom djetetu. Košiček (1990) kaže da mnogi muškarci rado prihvaćaju navedene predrasude, te se povlače iz redovitog dodira s djetetom i ograđuju se patrijarhalnom predrasudom o tome da je majka djetetu prirodno glavni odgajatelj. Različite i detaljne studije o očinskoj brizi otkrivaju nam mnogo toga. Michael Lamb (prema: Čudina-Obradović i Obradović, 2006), pionir razvojne psihologije, proučavao je biološke odgovore muškaraca na videozapise uplakane djece koja su očito u nevolji i uspoređivao ih s reakcijama žena. Došao je do zaključka da su reakcije nervnog i cirkulacijskog sustava (ubrzani puls i disanje, opća aktivacija osjetila) kod muškaraca i žena, kao i reakcija opuštanja na utješeno dijete, posve jednaki, a Parke i Sawin otkrili su da očevi hrane svoju djecu isto toliko učinkovito i uspješno kao i njihove supruge, prilagođavajući se pojedinim raspoloženjima i osjetljivostima, znajući kad da stanu, umire i stimuliraju dijete da podrigne. To se događalo bez obzira na to jesu li očevi imali prethodnih iskustava s drugom djecom. Istraživanja, također, pokazuju da su očevi podjednako uspješni u nizu aktivnosti vezanih za brigu i njegu djece, kao što su hranjenje, presvlačenje... Malo djeteta ne „treba“ majku više nego oca zato što mu je ona majka, već zato što mu se ona više daje, navodi Košiček (1990).

Antropološka istraživanja ukazuju na to da postoje sredine u kojima oba roditelja podjednako uspješno dijele brigu oko djece, što je slučaj i sa sve većim brojem suvremenih mladih očeva. Opažene razlike u vrsti aktivnosti koje preovladavaju kod jednog i drugog roditelja prije su specifična odlika izbora aktivnosti nego nedostatak spremnosti ili sposobnosti da se izvrši neka od tih aktivnosti. Iako majka jeste biološki najspremnija da se brine o djetetu, „ona ne mora za odgoj i poduku imati uvijek najviše strpljenja, najviše smisla, najviše nježnosti, pa i najviše vremena“ (Pašalić Kreso, 2004: 257). Očinska praksa suvremenih očeva sve češće pokazuje da se mladi očevi uključuju u različite aktivnosti vrlo predano. Sve su spremniji prisustvovati porođaju, prihvaćati svoje novorođenče, te kvalitetno učestvovati u većini (ako ne u svim) aktivnostima i zadaćama roditeljske uloge. Ka-

por-Stanulović (1985) navodi da je analizama toka porođaja kojima su prisustvovali i očevi utvrđeno da je porođaj u prosjeku kraće trajao, da je upotrijebljena manja količina lijekova protiv bolova, te da parovi govore o većem stepenu zadovoljstva događajem i većoj emocionalnoj povezanosti nakon „zajedničkog“ porođaja. Evidentirano je i to da otac koji više učestvuje u trudnoći, koji prisustvuje porođaju, prije, bolje i lakše prihvata ulogu oca (mjereno kvalitetom interakcije s djetetom i dužinom interakcije, te učestvovanjem u aktivnostima oko njege malog djeteta).

Iako mnoga istraživanja pokazuju da otac može biti itekako kompetentan roditelj, često ih se **ne podučava za tu ulogu**. Kada se poduke i organiziraju, očevi se češće ne uključujuje. „Nije poznato je li prehistorijski čovjek odlazio na trudnički tečaj. Stari Grci su se od toga distancirali, dok su antički Rimljani mogli izjaviti da su ga već odradili. Kroz dugačku slavnu britansku prošlost, muškarci su na neki način uspijevali izbjeći sve što čak i izdaleka liči na trudnički tečaj – do posljednjih 20 godina, kad su iznenada ti pripremni tečajevi počeli okupirati svaki utorak ili srijedu navečer ili bilo koju drugu večer koju ste običavali provoditi radeći nešto zanimljivije“ (Berkmann, 2008: 70).

Otac je neobično važna osoba u životu djeteta. Brojna istraživanja potvrđuju neophodnost njegovog adekvatnog i kvalitetnog bavljenja djetetom već od samog začeca. Važnost njegovog utjecaja na dijete ogleda se i indirektno, preko odnosa koji ostvaruje s bebinom majkom. Iz promijenjenih bračnih odnosa nužno proizlazi i promjena u odnosu otac-dijete. Iako smo vidjeli da je majčinstvo i očinstvo najprije određeno aktivnostima majke i oca u odnosu na bebu, tj. majčinom i očevom praksom, kontekst u kojem se muškarac i žena ostvaruju kao majka i otac je roditeljstvo.

Roditeljstvo

*Ko smo i šta ćemo postati određuju oni koji nas ljube.
Powel*

Razvoj identiteta roditelja, punim intenzitetom, dešava se za vrijeme trudnoće, ali započinje puno ranije. Zapčinje već onog trenutka kada poželimo biti roditeljima, kada se u nama začne misao o roditeljstvu, kada se začne dijete u utrobi.

Stevanović (2000) kaže da se planiranje obitelji provodi u svim kulturnim zemljama, te da stihijsko i neplanirano rađanje djece može predstavljati veliku poteškoću za obitelj i društvenu zajednicu. Planiranje obitelji podra-

zumijeva: odluku supružnika o rođenju prvog djeteta i veličini obitelji, razmak između porođaja i sprečavanja začeca, opredjeljenje za rađanje djece u najpovoljnijoj životnoj dobi oba ili jednog supružnika, način kontrole i čuvanja ploda, tj. čuvanje od mogućeg pobačaja, sprečavanje prenošenja genetskih bolesti na potomstvo. Iako buduća majka u sebi nosi dijete, trudnoća nije iskustvo samo žene. Putem interakcije s partnericom, muškarac se priprema za očinstvo. Ukoliko se radi o biološkom roditeljstvu, preuzimanje uloge roditelja dešava se činom rođenja i to je nepovratno, tj. uloga od koje se ne može odustati, navodi Kapor-Stanulović (1985).

Suštinska karakteristika roditeljstva jeste funkcija davanja, pružanja zaštite. Dužnosti i prava roditelja i djeteta, osim prirodnim odnosima prožetim povezanošću, prisnošću i ljubavlju, uređeni su i pravno. *Porodičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine* (Službene novine Federacije BiH 35/05 i 41/05), u dijelu III Odnosi roditelja i djece, posebno odjeljkom C, utvrđena su prava i obaveze roditelja i djece. Roditeljsko staranje je skup roditeljskih odgovornosti, dužnosti i prava čiji je cilj zaštita osobnih i imovinskih prava i interesa, a roditeljsko staranje ostvaruje se u najboljem interesu djeteta (član 129). Roditelji su zajednički i prvenstveno odgovorni za razvoj i odgoj djeteta (član 130).

Kontekst i okruženje u kojem živimo doprinose da je biti uspješnim roditeljem danas mnogo teže i složenije nego prije. Biti roditeljem posebna je životna uloga. Kako je pojam roditeljstva izuzetno širok, a njegovo značenje i smisao u praksi često nedovoljno prepoznati i shvaćeni, Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode nekoliko skupova pojava koje određuju roditeljstvo:

- doživljaj roditeljstva – roditeljstvo je odlučivanje za djecu, preuzimanje i prihvaćanje roditeljske uloge, te redefiniranje osobnih ciljeva, vrijednosti kao i doživljaja osobne vrijednosti zbog emocionalnog i materijalnog ulaganja i ulaganja napora, zbog nagrade u emocionalnoj povezanosti i doživljaju djetetova uspjeha i razvoja,
- roditeljska briga/skrb – rađanje djece, njihovo zaštićivanje i briga za njihovo održanje, život i razvoj, te vođenje i pomaganje njihovog razvoja,
- roditeljski postupci, aktivnosti i ponašanje – svi namjerni postupci i aktivnosti koje roditelj poduzima i provodi kako bi osigurao sve ciljeve,
- roditeljski odgojni stil – tipične emocionalne prilike roditeljstva unutar kojih se ostvaruju odnosi između djeteta i roditelja.

Odrednice roditeljstva obuhvaćaju brojne faktore, a Pećnik i Starc (2010) navode faktore koji se odnose na osobna obilježja roditelja, obilježja djeteta, kontekstualne izvore stresa i podrške, te šire društveno okruženje. **Suvremeno roditeljstvo dešava se u drugačijem, izmijenjenom kontekstu.** Različiti i brojni su razlozi za to. Neke promjene su se desile tako brzo da ih nismo uspjeli niti predvidjeti, a kamoli se pripremiti za djelovanje u novim okolnostima. Pred roditeljima su brojni novi izazovi u ispunjavanju njihovih roditeljskih odgovornosti. Takvi izazovi dolaze iz osobnih vrijednosti, uvjerenja i očekivanja, ali i od drugih. Neki od tih drugih su suvremeni svijet rada (radno vrijeme, složenost poslova, veća nesigurnost zbog posla, različiti zahtjevi poslodavaca i sl.). Svijet u kojem živimo je sve više orijentiran i usmjeren ka djetetu i to „vjerojatno najviše uslijed ogromnog napretka koji je učinjen u oblasti dječije psihologije u posljednjih nekoliko desetljeća i bezbroj novih informacija i novih uvida o dječijem razvoju, kao i izražene težnje roditelja da pruži djetetu optimalne uvjete razvoja“ (Kapor-Stanulović, 1985: 24). Roditelji se danas često nađu u dilemi da li odgajati djecu u skladu s vrijednostima i osobinama za koje misle da je poželjno da ih djeca imaju ili ih pripremati za svijet u kojem takve vrijednosti prestaju biti vrijednostima, za svijet koji je, zapravo, sve udaljeniji od one slike koju imamo kada zagrlimo svoje tek rođeno dijete.

Roditeljsko partnerstvo

Suvremena shvaćanja prirode djeteta, temeljena na novijim istraživanjima, te razumijevanje roditeljske uloge i pristupa roditeljstvu razlikuju se od onih shvaćanja koja su obilježavala prethodna razdoblja i kontekste. Roditeljstvo se često izjednačavalo s majčinstvom, ali se već u istraživanjima roditeljstva određenog kao majčinstvo primjećuje važnost utjecaja oca na dijete preko utjecaja na majku, a postupno se sve više uočava i ističe i njegov neovisan utjecaj na djetetov razvoj, kao i poseban i specifičan doprinos očinstva, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006). Isti autori navode da istraživanja zasebnog majčinog i očevog uključenja i bavljenja djecom pokazuju da se ta dva oblika roditeljstva razlikuju prema količini uključenosti, vrsti dominantnih aktivnosti, prema vrsti i načinu odnosa prema djetetu i specifičnim i različitim učincima i posljedicama koje imaju majčino i očevo bavljenje djetetom. Zaključuju da je ta dva oblika interakcije roditelja s djetetom opravdano nazvati **majčinskom i očinskom praksom**, te zasebno posmatrati njihove karakteristike, specifičnosti i učinke na dijete.

Za razliku od tradicionalnog shvaćanja da se roditeljstvo može izjednačiti s majčinstvom, „da je ono za razliku od očinstva biološki utemeljeno i time nerazdvojan dio ženina, a ne muškarčeva identiteta, te da očevi imaju važnu ulogu u ispunjavanju roditeljstva samo putem materijalne i psihološke potpore ženi-majci, suvremeni pojam roditeljstva shvaća se kao ravnopravno roditeljsko partnerstvo“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 264). Ravnopravni roditeljski par odbija tradicionalne pritiske koje stvara društvena zajednica i društvo u cjelini, te ustaljene i često ponavljane stereotipe koji se odnose na majčinstvo i očinstvo. Zajednički i prilagođavajući se datoj situaciji, takvi se parovi svakodnevno dogovaraju o podjeli poslova i dužnosti oko djece i s djecom „i to prema načelu svrsishodnosti, ekonomičnosti i pravedne raspodjele napora i vremena, a ne prema načelu 'muških' i 'ženskih' poslova, 'majčinih' i 'očevih' zadataka“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006: 264). Ravnopravna podjela roditeljskih dužnosti pogodovat će dobrom doživljaju roditeljstva kod oba roditelja, jer će žena osjećati zadovoljstvo zbog potpore i sudjelovanja muža, dok se muž neće osjećati isključenim i suvišnim u majčinskoj praksi. O promjenama koje su prethodile ili slijedile promjenu shvaćanja koncepta roditeljstva, pisano je i u prethodnom poglavlju.

Koncept roditeljstva koji je vrijedio ranije, koji za potrebe ovog rada možemo nazvati suradničkim, zasnivao se, uglavnom, na pomoći koju je, eventualno i u nekim prilikama, otac pružao majci oko aktivnosti vezanih uz dijete. Odgovornost je bila na majci, kao i većina odluka koje je trebala donijeti. Koncept **roditeljskog partnerstva** zasniva se na principu podjele odgovornosti za odgoj i optimalno ostvarenje razvoja svih potencijala djeteta i u tome, zapravo, leži suština ovakvog koncepta.

Iako je partnerstvo u roditeljstvu iznimno važno, sve se više podržava i noviji pristup društvene podrške roditeljstvu. Takav pristup njeguje vrijednosti istinskog partnerstva, te ravnopravnosti i dostojanstva kako među roditeljima tako i među roditeljima i stručnjacima. Ovakvo partnerstvo je u najboljem interesu djeteta, a doprinosi stvaranju uvjeta za optimalan razvoj potencijala svakog djeteta.

Odgovorno i uspješno rano roditeljstvo

*Niko nije niti rekao da će biti lako, ali niko nikada
nije rekao da će biti ovako teško.
Coldplay, iz pjesme The Scientist*

Suvremena obitelj je danas, možda više nego ikada, suočena s brojnim izazovima i visokim očekivanjima kada je u pitanju podizanje i odgoj djece. *Konvencija o pravima djeteta*, uz odgovornosti roditelja prema djeci, u članu 18 govori i o odgovornosti društva da pomogne roditeljima u odgoju djece:

- Države ugovornice će se truditi što više mogu da osiguraju priznanje principa da oba roditelja u osnovi imaju zajedničku odgovornost za podizanje i razvitak djeteta. Roditelji ili, ako je takav slučaj, zakonski staratelji, snose prvenstvenu odgovornost za podizanje i razvitak djeteta. Njihova osnovna briga će biti najbolji djetetovi interesi.
- Da bi garantirale i unaprijedile prava iznesena u ovoj Konvenciji, države ugovornice će pružiti odgovarajuću pomoć roditeljima ili zakonskim starateljima u snošenju odgovornosti za podizanje djeteta i osigurat će razvitak institucija, ustanova i službi za brigu o djeci.

Kada ova prava i odgovornosti stavimo u obiteljski kontekst, u okviru roditeljskih ponašanja i vrijednosti, onda iz toga proizlazi da roditelj djetetu treba osigurati brigu i negu, strukturu i vodstvo, uvažavanje kao individue i omogućiti osnaživanje (Pećnik i Starc, 2010). Ove kategorije roditeljskih ponašanja i vrijednosti, kako navode iste autorice, predstavljaju temeljna načela roditeljstva koje poštuje i promiče prava djeteta u obitelji ili roditeljstva u najboljem interesu djeteta.

Sve su češće rasprave o tome koji period djetetova života jeste rano djetinjstvo, te o određenjima pojma uspješnog roditeljstva. Kada govore i pišu o ranom djetinjstvu i ranom učenju, autori u posljednje vrijeme sve više spuštaju gornju dobnu granicu. Još uvijek je gornja granica u prostoru između treće i četvrte godine. Furlan (1988) definira rano djetinjstvo kao onaj period u dječijem životu koji se odnosi na period djetetova života od kraja prve do kraja treće godine, a i Stevanović (2000) kao period od rođenja do navršene treće godine. U kontekstu ovog rada, kada govorimo o ranom djetinjstvu, mislimo na period od djetetovog rođenja do kraja treće godine, a rano roditeljstvo određujemo kao skup ponašanja i aktivnosti koje roditelj poduzima u svrhu optimalnog razvoja i ostvarenja punih potencijala svoga djeteta od rođenja do kraja treće godine.

Autori na različite načine definiraju uspješno i odgovorno roditeljstvo. Nerijetko se odgovorno roditeljstvo određuje kao **responsivno**. Pećnik i Starc (2010) nude sintagmu **roditeljstvo u najboljem interesu djeteta**, koja obuhvaća četiri široke kategorije roditeljskih ponašanja i vrijednosti: brižno ponašanje, pružanje strukture i vodstva, uvažavanje djeteta kao osobe i osnaživanje djeteta. Brižno ponašanje definirano je kao ono koje odgovara na djetetove emocionalne i psihološke potrebe. Dijete treba ovakvo roditeljsko ponašanje kao sigurno okruženje iz kojeg može istraživati svoju okolinu, ali se u takvo okruženje i vraćati onda kada osjeti umor, tugu, strah ili neku drugu neugodnost. Ovakvo ponašanje od roditelja traži kompetentnost, osjetljivost na poruke djeteta i sposobnost adekvatnog odgovora na njih. Pružanje strukture i vođenja daje osjećaj sigurnosti, predvidivosti i prostor je koji omogućava razvoj kompetencija. Strukturirati se mogu prostor, vrijeme, aktivnosti i sl. Uvažavanje djeteta kao osobe i zanimanje za njega posvećivanjem vremena i pažnje iznimno je važno. Osnaživanje djeteta se odnosi na potporu koju će roditelji pružiti u svrhu razvoja autonomije djeteta, razvoja kompetentnosti, osobne kontrole i savladavanja strategija za rješavanje problema. Ovo je razumijevanje ili vizija roditeljstva koja se vrijednosno temelji na Konvenciji UN-a o pravima djeteta, te mnogim znanstvenim i stručnim spoznajama.

Za roditeljstvo i kvalitet odnosa koji će se ostvariti između roditelja i djeteta, uz osobine ličnosti roditelja izuzetno je važan i stil roditeljstva. U literaturi najčešće nailazimo na tri roditeljska stila (Pašalić Kreso, 2004):

- autoritarno roditeljstvo – vrlo restriktivno roditeljstvo u kojem roditelji postavljaju pravila, očekuju striktno pokoravanje, često kažnjavaju i prinuđavaju, očekuju poštovanje njihovih naredbi i autoriteta, pri čemu nisu osjetljivi na dječije suprotno mišljenje,
- autoritativno roditeljstvo – je mnogo fleksibilniji roditeljski stil gdje su roditelji responsivni, uvažavaju dječije mišljenje, ostavljaju značajnu slobodu iako i oni ponekad očekuju od djeteta da se pokorava restrikcijama,
- permisivno roditeljstvo – je topli ali labavi oblik roditeljstva gdje roditelji postavljaju malo zahtjeva, puno više slobode i direktno ne nadgledaju dječije aktivnosti.

Često se dobro, uspješno roditeljstvo izjednačava sa autoritativnim odgojem ili odgojem uz veliku roditeljsku potporu, te se još naziva i „**konstruktivnim roditeljstvom**“ (Čudina-Obradović i Obradović 2006). Pritom se smatra da je dobro roditeljstvo briga za dijete, a pod konstruktivnim se sma-

traju svi odgojni postupci usmjereni na optimalni razvoj djeteta. **Dobro roditeljstvo** u ranom djetinjstvu je ono koje je osjetljivo na djetetove mogućnosti, te usmjereno na postizanje razvojnih zadataka u cilju postizanja optimalnog osjećaja sigurnosti kod djeteta, društvene kompetencije i intelektualnog razvoja. Prednost pokušaja definiranja dobrog roditeljstva je u tome što u fokus pozornosti stavlja propitivanje sadržaja (vrijednosti, ciljeva, metoda, postupaka) koje promiču dobrobit i razvoj punih potencijala svakog djeteta. **Odgovorno roditeljstvo** se definira „kao prvorazredna ljudska obveza prema mladom ljudskom biću kojemu je prijeko potrebna ne samo tjelesna njega nego i opća klima ljubavi i predanosti u kojoj se tek i može uspješno psihički i moralno razvijati“ (Vukasović, 1994: 293). Kao mogući okvir doktrine i strategije odgovornog roditeljstva Spasojević (2011) navodi Raselove mudrosti:

- dijete koje živi s ljubavlju uči da voli,
- dijete koje živi sa srećom pronaći će ljubav i ljepotu,
- dijete koje živi s pohvalama uči da se poštuje,
- dijete koje živi s ohrabrenjem uči se povjerenju,
- dijete koje živi učestvujući uči da bude uviđavno,
- dijete koje živi sa znanjem uči se mudrosti.

Iako se u navedenim mudrostima eksplicitno govori o djeci, zapravo se govori o roditeljima. Govori se o kreiranju situacija u kojima će dijete živjeti ono čemu ga se želi podučiti. Runkel (2007) kaže da u roditeljstvu nije riječ o djeci, nego o roditeljima. Odgovornim roditeljstvom, posmatrano iz perspektive djeteta, najvažnije je postići elemente ohrabrujuće, podsticajne klime za razvoj i učenje, navodi Spasojević (2011).

Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta, koje je responsivno, dobro i odgovorno, u kontekstu ovog rada, nazivat ćemo uspješnim roditeljstvom.

Odrednice uspješnog roditeljstva: kompetentnost i pedagoška kultura roditelja

Rođenjem ili usvajanjem djeteta započinju roditeljska njega i skrb. Ako se po prvi put susreću sa svom složenošću toga zadatka, preplavljeni novim doživljajima, roditelji započinju svoj odnos s dojenčecom učeći iz dana u dan o njemu, prikupljajući jedno po jedno iskustvo.

Očekivanja od zajednice muškarca i žene sve su više okrenuta ka stvarnom doprinosu obitelji u razvoju djeteta. Varijable koje utiču na razvoj dje-

teta su mnogobrojne, a konačni ishodi uveliko ovise o vještinama koje su neophodne za optimalne postupke vođenja odraslih ljudi „kojima se djeca podržavaju i ohrabruju na učenje, na razvoj pravilnog ponašanja i brže osamostaljivanje“ (Spasojević, 2011: 123).

Kako bi roditelj bio uspješan u svojoj ulozi, treba biti kompetentan. **Kompetencija roditelja** definira se kao osjetljivost roditelja da interpretira djetetove signale, prepozna male promjene u njegovom ponašanju i adekvatno reagira na djetetove potrebe (Kapor-Stanulović, 1985). Subjektivna roditeljska kompetencija jest roditeljev osjećaj koliko je sposoban i uspješan kao roditelj, navode Čudina-Obradović i Obradović (2006), te dodaju da se ona određuje ili kao majčin osjećaj lakoće/teškoće odgajanja u različitim razvojnim razdobljima djeteta ili kao skup dimenzija kao što su samoprocjene roditeljskog znanja, vještine, lakoće odgajanja, zadovoljstva, samoučinkovitosti i samopoštovanja ili kao osjećaj roditelja da nadzire proces odgoja. Isti autori navode da su za roditeljsko zadovoljstvo važna očekivanja od uloge roditeljstva. Pozivajući se na Delmore-Ko, Pancer, Hunsberger i Pratt, autori navode da se pokazalo kako roditeljska kompetencija i subjektivni osjećaj zadovoljstva znatno ovise o tome šta su majke i očevi očekivali od roditeljstva prije rođenja djeteta. Kompetencija se, općenito, može razumjeti kao sposobnost utjecanja na okolinu i ovladavanje određenim znanjima i vještinama. Potreba za kompetencijom, zapravo, odražava potrebu osobe da se osjeća sposobnom, djelotvornom i uspješnom u interakcijama koje ostvaruje s drugim ljudima i stvarima u svom okruženju. Kada govorimo o roditeljskim kompetencijama, tu ne mislimo samo na intelektualnu nego i emocionalnu i socijalnu kompetentnost.

Spremnost roditelja da pozitivno odgovori na upućene signale predstavlja temelj roditeljskoga utjecaja na kognitivni, lingvistički, socijalni, emocionalni i svaki drugi razvoj djeteta. Kapacitiranost majke da prima signale i pruža adekvatne odgovore je konstantna, iako se u prve tri godine djetetova razvoja složenost i zahtjevnost tih signala dramatično i stalno povećava, navode Ajduković i Radočaj (2008).

Roditelji mogu biti i jesu različito osjetljivi u interakciji sa svojom djecom. Stern se odlučio za izraz „emocionalno intoniranje“ ili „emocionalno kalibriranje“, što određuje sposobnosti roditelja da djeci saopće kako oni razumiju njihove osjećaje. Dijete treba osjetiti da reakcija roditelja ima veze s njegovim emocionalnim doživljajem i da mu roditelji šalju poruku razumijevanja i prihvaćanja. Od izuzetne je važnosti da dijete na taj način dobiva potvrdu samoga sebe i svoje egzistencije, ali i povjerenje u činjenici da se okolina odaziva na njegove potrebe (Hwang i Nilsson, 2000: 134). U prvoj godini je najvažnije uspostaviti djetetovu sigurnost, a to će postići oni rodi-

telji koji jasno tumače djetetove poruke i svaki pokušaj komunikacije, te na njih odgovaraju neposredno, tačno i dosljedno (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Sigurnost će uspješnije uspostaviti majke/roditelji koji više i češće sudjeluju u ugodnim i prijatnim interakcijama s djetetom, grle ga, pokazuju ljubav dodirom i maženjem, privijaju uza se, bave se njime, blago postupaju za vrijeme kupanja i oblačenja, te okolinu organiziraju u skladu s djetetovim i njihovim potrebama.

Dojenčad i djeca jaslčkog uzrasta uče osjetilima, iz iskustva u okruženju. Uče gledanjem, slušanjem, okusom, mirisom i dodirom, krećući se u prostoru i stupajući u socijalne odnose. Od presudne je važnosti uloga odraslih u socijalizaciji dojenčadi i djece jaslčkog uzrasta. Ostvarena veza, topao i pozitivan odnos s odraslima pomaže dojenčetu, koje se ne kreće, razviti osjećaj povjerenja u okruženje i druge odrasle, te razviti osjećaj sigurnosti. „Ovi su odnosi presudni za razvoj djetetovog zdravog samopouzdanja“ (Bredkamp, 1996: 13). Najprimjereniji postupci poduke za ovu dobnu skupinu su pružanje djeci dovoljno prilika da samoinicijativno ponavljaju novostečena umijeća, te da na taj način iskuse osjećaj samostalnosti, samopouzdanja i uspjeha. Strpljenje odrasle osobe izuzetno je bitno. Dvogodišnjaci brzo razvijaju svoje govorne sposobnosti, navodi Bredkamp (1996) i dodaje da oni trebaju jednostavne knjige, slike, puzzle, muziku, vrijeme i prostor za aktivnu igru i aktivnosti poput skakanja, trčanja ili plesanja. Trogodišnjacima treba aktivnostima naglasiti jezik, tjelesnu aktivnost i pokret.

Tipična su tri oblika odnosa između majke i djeteta, posebno u prvoj godini života: emocionalni dodir, pogled i emocionalni govor (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Za tradicionalna društva tipičan je češći dodir, dok zapadnjačka društva više ostvaruju odnos gledanjem i govorom. Autori navode da je bitno svojstvo emocionalnog dodira to da je tipičan za sve sisavce, i to samo za roditelja, a ne za osobu koja se brine za dijete, a ne smatra se roditeljem. Brojna istraživanja su pokazala blagotvornost dodira te ukazala na važnost ove vrste kontakta. Možda najvažniji dio rane, gotovo intuitivne komunikacije između roditelja i djece je kontakt očima – „često je upravo to ono što uvjetuje staranje i ljubav odraslih“ (Hwang i Nilsson, 2000: 134). Isti autori navode da nije nikakva slučajnost da se dijete rađa sposobno da vidi i s pobudom da kontakt očima traži već od samog rođenja. Imajući ovo na umu, pitamo se koliko je onda bitno da se neposredno po rođenju dijete stavlja majci na grudi, u naručje i da se dopuste trenuci u kojima će se ostvariti ovaj prvi kontakt – vjerovatno najvažniji u životu svakoga od nas. Među tri oblika komunikacije moguća je kompenzacija, navode Čudina-Obradović i Obradović, (2006), u smislu da se nedostaci u gledanju i slušanju nadoknađuju pojačanim majčinim emocionalnim dodirom.

Uz roditeljsku kompetenciju često vežemo i pojam **pedagoške kulture roditelja**. Pod pedagoškom kulturom misli se stanoviti fond znanja i sposobnosti kojima bi morali ovladati odgajatelji jer im to osigurava svrsishodnu, dobro organiziranu i dosljednu provedbu odgojnog djelovanja (Vukasović, 1995: 201). Učitelji i ostali profesionalni odgajatelji pedagošku kulturu stječu u toku pedagoške izobrazbe za vrijeme studija i kasnije za vrijeme stručnog usavršavanja. Roditelji se još uvijek sustavno ne pripremaju za svoju odgajateljsku zadaću, a i ta zadaća pretpostavlja i traži pedagošku kulturu, navodi isti autor. Prema Bratanić (1993), jedna od zadaća koja se stavlja pred suradnju roditeljskog doma i škole je pedagoško obrazovanje i podizanje pedagoške kulture roditelja.

Da bi se roditeljska praksa mogla nazvati uspješnom, odgovornom i u najboljem interesu djeteta, neohodno je da roditelji budu kompetentni i da imaju određenu pedagošku kulturu. Kako se pod kompetencijama i pedagoškom kulturom misli na određena znanja, sposobnosti, vještine i osjetljivost, jasno je da se s njima ne rađamo nego njima ovladavamo i usvajamo ih u procesu učenja i podučavanja. Stoga je potpuno opravdano pitati se o postojanju i kvaliteti programa za izobrazbu roditelja, čija je svrha sustavno i intencionalno izgrađivanje kvalitete u jednoj važnoj biološki i socijalno definiranoj ulozi – ulozi roditelja.

Obrazovne potrebe budućih roditelja u koncepciji općeljudskih potreba

Najviša stepenica do koje misao dolazi je znanje o neznanju.

Lao-Tse

Čovjek je biće potreba i svako ponašanje za koje se pojedinac odlučuje u funkciji je zadovoljenja neke potrebe ili nekih potreba. Znanstvenici unutar različitih znanosti nastojali su definirati i odrediti pojam potreba.

Glasser (2004) govori o tome da smo genetski programirani da pokušamo zadovoljiti četiri psihološke potrebe: ljubav i pripadanje, moć, slobodu i zabavu. „Svako je naše ponašanje naš najbolji izbor u trenutku kada odabiremo kako ćemo zadovoljiti jednu ili više tih potreba“ (Glasser, 2004: 34). Ono što znamo više od ičega što možemo znati jeste kako se osjećamo. Zbog toga je stvarna motivacija naših ponašanja osjećati se što je moguće bolje, navodi Glasser (2004). Podatak o tome kako se osjećamo s velikom nam pouzdanošću može reći o tome koliko dobro zadovoljavamo svoje potrebe. Jedinstveno ljudsko ponašanje je da skrbimo i za one s kojima nismo

u odnosu, koje ne poznajemo. Ako se po nekoj potrebi ljudi razlikuju od ostalih živih bića, onda je to potreba za moći/kompetencijom.

U osnovi razvoja sve većeg interesovanja i broja istraživanja o obrazovnim potrebama neosporno je saznanje da **obrazovne potrebe**, posmatrane sa znanstvenog aspekta, predstavljaju temeljno pitanje znanosti o odgoju (Kulić i Despotović, 2005). Propitivanje obrazovnih potreba je iznimno važno ukoliko želimo vidjeti njihovo mjesto i ulogu u koncepciji obrazovanja odraslih. Posebnu važnost obrazovne potrebe zauzimaju kada o njima razmišljamo u kontekstu cjelokupnog procesa planiranja, programiranja, realiziranja i evaluacije obrazovnih programa namijenjenih odraslim polaznicima.

Različiti su pristupi definiranju obrazovnih potreba. Kulić i Despotović (2005) navode da je u najvećem broju promišljanja suštine obrazovnih potreba kod suvremenih autora prevladano njihovo svođenje na „obrazovni deficit“, te da su obrazovne potrebe nešto više od stanja odsustva. Autori navode da su Atwood i Elis, promišljajući o sustavu potreba, obrazovne potrebe definirali kao one koje se od ostalih potreba razlikuju samo po tome što mogu biti zadovoljene učenjem i obrazovanjem.

Kulić i Despotović (2005) navode nekoliko autora koji su govorili o problematici funkcije obrazovanja odraslih, pa tako, između ostalog, govore da:

- jedni spominju kompenzacionu funkciju obrazovanja odraslih, koja se svodi na eliminiranje nepismenosti, ali i svih drugih obrazovnih deficita nastalih u mladosti, kao i njegovu stručnu, kulturnu i političku funkciju, koje omogućavaju djelovanje odraslog na poslu, u kulturnom i javnom životu;
- drugi ukazuju na kompenzacionu funkciju (koja popunjava ranije nezadovoljene obrazovne mogućnosti), adaptacionu (koja podrazumijeva prilagođavanje novim zahtjevima života i dinamičkim izmjenama u društvu), te razvijajuću funkciju (koja ima za cilj postupno obogaćivanje stvaralačkih sposobnosti čovjeka i njegovog duhovnog svijeta).

Društvo u kojem živimo je društvo koje uči – društvo znanja. Jedan od osnovnih principa trebao bi biti princip cjeloživotne dostupnosti obrazovanja i učenja svim članovima društva. Kulić i Despotović (2005) navode najznačajnije probleme s kojima se suočava većina današnjih društava, tj. današnja globalna zajednica: međuljudski i međuetnički odnosi, ljudska prava i građanske slobode, zaštita životne sredine, zaštita i unapređenje zdravlja, ishrana stanovništva, **briga za roditeljstvo i obitelj**, emancipacija žena, zaštita i emancipacija hendikepiranih, marginalnih i ugroženih grupa, zapošljavanje stanovništva, ekonomski rast, profesionalna kompetentnost i produkti-

vnost stanovništva, te postizanje ličnog identiteta i pronalaženje smisla života. Kako vidimo, na navedenom popisu se nalazi i pitanje brige za roditeljstvo i obitelj. Rješavanje ovog problema, koji suštinski nije obrazovni, ipak počiva na znanju odnosno stalnom učenju članova društva, te na koherentnoj i cjelovitoj društvenoj akciji.

Kada Kulić i Despotović navode osnovna područja i sadržaje obrazovanja odraslih, navode i područje **obrazovanja za život u obitelji**. Obrazovanje za život u obitelji treba biti široko shvaćeno i u funkciji osposobljavanja onih odraslih koji ispunjavaju roditeljske uloge, ali i onih koji se pripremaju za uloge roditelja (priprema za brak i roditeljstvo). Bez obzira u kojim se oblicima učenja ostvaruju, programi obrazovanja bi trebali obuhvatati raznovrsne sadržaje „kako bi se zadovoljile raznolike obrazovne potrebe odraslih u ovoj, sve važnijoj oblasti andragoške teorije i prakse“ (Kulić i Despotović, 2005: 180).

Pretpostavke i obilježja učenja djece i odraslih

Kako je već rečeno, obrazovne potrebe su nešto više od stanja odsustva i više ih se ne promatra samo u kontekstu obrazovnog deficita. Obrazovne potrebe su potrebe koje se mogu zadovoljiti učenjem i obrazovanjem, tj. u procesu učenja i poduke.

Kada razmišljamo o planiranju i realiziranju procesa učenja i poduke, trebamo imati na umu da se učenje djece i odraslih razlikuju. Kulić i Despotović (2005) pristupaju komparativno kada govore o pretpostavkama i obilježjima pedagogije i andragogije, odnosno obilježjima djece i odraslih u procesu učenja. Navedeni andragoški model (vidi više u Kulić i Despotović, 2005:5 8) počiva na pretpostavci da su odrasli uglavnom autonomna, zrela, samousmjerena bića s određenim životnim iskustvom, koje je veoma bitan resurs učenja. Odrasli ljudi ulaze u proces učenja i obrazovanja dobrovoljno, tj. odluku o tome donose, uglavnom, sami. U proces učenja i obrazovanja ulaze kako bi zadovoljili određene potrebe koje su nastale pod pritiskom zadataka novih socijalnih uloga u kojima se u određenom životnom trenutku nađu. Znanja koja stiču imaju neposrednu primjenu u životu. To znači da se obrazovni programi trebaju temeljiti na sadržajima koji će im omogućiti rješavanje konkretnih problema, a ne na sadržajima posloženim predmetnom logikom. Samo planiranje i programiranje sadržaja, a onda i čin i proces učenja kod odraslih moraju se temeljiti na njihovim, prethodno utvrđenim, obrazovnim potrebama.

Suvremeni autori ističu da odrasli bolje uče kad osjećaju potrebu da uče i kad osjećaju odgovornost za ono *šta* uče i *kako* uče. Imajući na umu ovu činjenicu, Kulić i Despotović (2005) navode i nekoliko faktora koji poboljšavaju proces učenja kod odraslih:

- prethodno iskustvo i pozitivno i negativno utiče na spremnost i kapacitete za učenje,
- generalno gledano, odrasli žele da uče, a najbolje uče kada imaju unutarnju motivaciju,
- odrasli učenici su najsigurniji kada znaju zašto i kako uče,
- njihovo učenje pospješuju izvori i sadržaji relevantni osobnim potrebama i interesovanjima,
- odrasli postižu najbolje rezultate u učenju kada je ono u funkciji rješavanja njihovih problema i kad imaju povratnu informaciju o uspjehu u učenju.

Kada o obrazovnim potrebama promišljamo u kontekstu neophodnih znanja i vještina za uspješno rano roditeljstvo, onda nam navedeni faktori itekako pomažu u razumijevanju pretpostavki na kojima se trebaju temeljiti obrazovni programi koji će nastale potrebe zadovoljiti. Bilo da je neophodno ostvariti ranije nezadovoljene obrazovne mogućnosti, prilagoditi se novim životnim zahtjevima i ulogama u društvu i obitelji ili obogatiti osobne stvaralačke sposobnosti i duhovni svijet, odrastao čovjek se odlučuje da uđe u određeni proces obrazovanja, te započne ili nastavi proces učenja. Prije nego se pristupi izradi bilo kakvog programa, neophodno je utvrditi obrazovne potrebe.

Rezultati empirijskog istraživanja¹³

U procesu utvrđivanja obrazovnih potreba, pitali smo trudnice i majke o tome koja im znanja i vještine trebaju i mogu pomoći kako bi bile što bolje i

¹³ Rezultati empirijskog istraživanja prikazani u ovom radu dijelom su rezultata empirijskog neeksperimentalnog istraživanja provedenog u 2011. godini za potrebe izrade znanstvenog magistarskog rada. Uzorak istraživanja činile su trudnice-buduće majke, kako one u prvoj trudnoći tako i one koje imaju prethodno roditeljsko iskustvo, budući očevi i očevi s prethodnim roditeljskim iskustvom. Uzorak se sastojao od 40 trudnica (37 bez prethodnog roditeljskog iskustva i 3 s ovim iskustvom), 31 majke (koje imaju dijete/djecu uzrasta 10 godina), 10 budućih očeva/partnera, te 25 očeva s prethodnim roditeljskim iskustvom. Uzorak je sačinjen od ukupno 106 (budućih) roditelja. Ovako odabran uzorak omogućio nam je i generacijsku komparaciju obrazovnih potreba roditelja različitog roditeljskog iskustva.

uspješnije u ulogama majki u prvim mjesecima/godinama života svoga djeteta. Na prvih pet mjesta, po učestalosti/frekvenciji odgovora, **trudnice i majke** su stavljale sljedeće aktivnosti (vidi Tabelu 1):

Tabela 1. - Znanja i vještine neophodne za uspješnije majčinstvo – pregled po učestalosti/frekvenciji odgovora

TRUDNICE	MAJKE
1. Pružanje njege: dojenje (prednosti dojenja, tehnike, dohrana)	1. Pružanje njege: presvlačenje i kupanje djeteta
2. Pružanje njege: presvlačenje i kupanje djeteta	2. Pružanje njege: dojenje (prednosti dojenja, tehnike, dohrana)
3. Specifična znanja: znanja iz pedagogije, psihologije i medicine Podrška i pomoć: podrška partnera i okruženja	3. Osobine ličnosti
4. Osobine ličnosti i Iskustva drugih roditelja (majki)	4. Ništa
5. Ostalo: ne znam	5. Ostalo

Na osnovu datih odgovora, vidimo da su znanja i vještine iz kategorije pružanja njege najneophodniji budućim majkama u prvim mjesecima/godinama života njihovog djeteta. Kao i u odgovorima trudnica, i kod majki s prethodnim roditeljskim iskustvom primjećujemo da su znanja i vještine iz kategorije pružanja njege najneophodniji u prvim mjesecim/godinama života njihovog djeteta.

Kada su trudnice i majke govorile o svojim obrazovnim potrebama, tj. o znanjima i vještinama koje im mogu pomoći da budu što uspješnije u svojoj majčinskoj ulozi, vidimo da su i jedne i druge na prva dva mjesta po učestalosti odgovora navodile one aktivnosti koje možemo staviti u **kategoriju pružanja njege**. Vidimo da su trudnice najčešće govorile o potrebi za znanjima i vještinama vezanim uz dojenje: važnost dojenja, kvalitet mlijeka, tehnike i vještine dojenja i sl. Potom, važno im je znati presvući i okupati bebu. Majke su najčešće isticale potrebu za znanjima i vještinama kupanja i presvlačenja bebe, a tek onda znanja vezana uz ishranu djeteta i vještine dojenja. Također, vidimo da su trudnice češće isticale i potrebu za znanjima iz pedagogije, psihologije i medicine nego majke. Trudnice su češće isticale i potrebu za pomoći i podrškom partnera i okruženja. I trudnice i majke su is-

takle da su osobine ličnosti i zrelost žene od izuzetne važnosti za majčinstvo. Majke su češće isticale i to da nisu potrebna nikakva znanja i vještine, dok je kod trudnica takav odgovor bio sporadičan. Relativno često su obje skupine navodile da ne znaju šta im je potrebno. Trudnice su govorile da još ne razmišljaju o tome ili da ne znaju, a majke da nisu razmišljale o tome.

Izdajamo neke od odgovora trudnica i majki kao ilustraciju¹⁴:

„Nikakva znanja i vještine, to je jedan prirodan proces gdje nas vode samo osjećanja.“ (M, 35)

„Potrebne su razne vještine za dobro roditeljstvo. Prije svega dobra komunikacija sa partnerom. I da se slažemo o načinu odgoja djece. Te naravno znanja vezana za psihologiju, pedagogiju. Jako je važno znati slušati dijete, razumjeti njegove potrebe i pravilno ga usmjeriti.“ (T, 34)

„Praktična znanja i vještine koje se odnose na njegu novorođenčeta, te psihološka spremnost i emocionalna zrelost za novu ulogu – ulogu roditelja.“ (T, 27)

„Strpljenje i saznanje da više vrijeme ne pripada samo meni.“ (M, 42)

„Jedna od vještina u prvim godinama je i način na koji djeci objašnjavati stvari i pojave na način koji je njima razumljiv i prihvatljiv. Znači, baviti se njima što je moguće više, biti im prijatelj za igru, graditi odnos povjerenja koji se kasnije unaprjeđuje. Jer odnos s vlastitom djecom gradimo od trenutka kad su stvorena, još u onih prvih 9 mjeseci i onda od rođenja nadalje. Ne smijemo čekati da odrastu da bismo onda s njima uspostavljali sponu.“ (M, 43)

Kako bismo trudnice i majke dodatno potakli da govore o svojim obrazovnim potrebama, da ih osvijeste i verbaliziraju, pitali smo ih o njima i indirektno. Naredno postavljeno pitanje bilo je: koji su njihovi najveći strahovi i nedoumice u vezi s roditeljstvom u prvim mjesecima i godinama života djeteta?

Odgovori koje su dale **trudnice**, po učestalosti, su:

- Najčešće dat odgovor jesu strahovi vezani uz zdravlje djeteta. Trudnice su u podjednakom broju najčešće odgovorile da nemaju strahova niti razmišljaju o strahovima i nedoumicama.
- Zatim, trudnice su najčešće govorile o strahovima koji su vezani uz sposobnost prepoznavanja potreba djeteta, strahovima i nedoumicama vezanim uz dojenje, kupanje i presvlačenje, te se jednako često plaše hoće li biti uspješne/dobre majke.
- Neki od pojedinačnih odgovora koji su se pojavljivali rijetko ili sporadično su: kako će se snaći, hoće li biti spretne, hoće li dovoljno

¹⁴ Radi zaštite identiteta ispitanica, svi primjeri će biti označeni sljedećim oznakama: T - trudnica, M - majka.

brzo učiti, kako uskladiti obaveze, kako će starije dijete prihvatiti bebu, strah od porođaja, hoće li voljeti svoju bebu kao što njih njihovi roditelji vole, postporođajna depresija, slaganje sa suprugom u vezi odgoja, slušati savjete starijih ili savremene teorije i sl.

Odgovori koje su dale **majke**, po učestalosti, su:

- Majke su daleko najčešće navodile strahove vezane uz fizička oboljenja djeteta/strah za zdravlje, a skoro jednako često i pitanje (ne)slaganja s partnerom u vezi odgoja djeteta.
- Majke su vrlo često govorile o strahovima koji su vezani uz sposobnost prepoznavanja potreba djeteta (npr. zašto plače), te da nemaju strahova.
- Relativno često, ali najmanje u odnosu na prethodne odgovore, majke su strahovale i od toga hoće li biti stroge/adekvatne mame, ali su navodile i strah od iznenadne smrti/gušenja.

Kada o obrazovnim potrebama govore direktno, verbalizirajući znanja i vještine koje smatraju da su im neophodne za uspješnost u roditeljskoj ulozi, ali i onda kada o njima govore indirektno, govoreći o strahovima i nedoumicama koje imaju u vezi s roditeljstvom u prvim mjesecima i godinama života djeteta i trudnice i majke **najčešće navode pružanje njege** – one aktivnosti koje se najdirektnije odnose na zdravlje, brigu i njegu bebe.

Jednako važno bilo je propitati i obrazovne potrebe muškaraca/partnera koji se pripremaju za ulogu oca. Budući očevi i oni koji to već jesu na isto su pitanje dali sljedeće odgovore (vidi Tabelu 2):

Tabela 2. - Znanja i vještine neophodne za uspješnije očinstvo

KATEGORIJA	BUDUĆI OČEVI	OČEVI
Podrška i pomoć	- razumjeti ženu	- brinuti se o supruzi i bebi - obezbijediti finansijska sredstva
Pružanje njege	- kupanje - presvlačenje - hranjenje	- kupanje - presvlačenje - hranjenje - uspavljivanje
Specifična znanja	- prepoznavanje potreba i razumijevanje ponašanja (simptomi bolesti, vrsta plača)	- prepoznavanje potreba (simptomi bolesti, vrsta plača) - zdravlje

Informacije		- čitanje literature - razmjena informacija
Ostalo	- sve isto kao i majka	- spremnost u svakom smislu - nisam razmišljao - sve se uči u hoduu
Ništa	- ništa	- ništa

Na osnovu datih odgovora možemo zaključiti da su i (buduće) majke i (budući) očevi svoje obrazovne potrebe navodili unutar sljedećih kategorija pomoću kojih smo organizirali date odgovore: informacije, podrška i pomoć, specifična znanja, pružanje njege, osobine ličnosti, organizacija, iskustva i saznanja drugih roditelja, ostalo i ništa. **Najčešće navodene obrazovne potrebe**, kako trudnica i majki tako i budućih očeva i očeva, **su iz kategorije pružanja njege**. Čak i onda kada govore o strahovima i nedoumicama, govore o aktivnostima koje trebaju naučiti, o vještinama kojima ih se treba podučiti kako bi što bolje njegovali dijete i skrbili za njega.

Zaključna razmatranja

Pitanje fertilitetne motivacije je zaista poseban fenomen, a s obzirom na tu posebnost i svu složenost ljudske reprodukcije jedini prihvatljiv znanstveni pristup istraživanju je interdisciplinarni. **Kako je svako ponašanje motivirano određenom potrebom, to se fertilitetno ponašanje može promatrati kroz prizmu ljudskih potreba.** Međuovisnost, te različitost i redosljed brojnih varijabli utiču na složeno ljudsko reproduktivno ponašanje koje nazivamo fertilitetnim. Jedan broj znanstvenika govori o tome da je ženina motivacija za rađanje biološki određena, dok drugi smatraju da je rađanje izgubilo biološku utemeljenost u vrijeme proširene i dostupne kontracepcije, te da isključivo ovisi o dobrovoljnoj odluci utemeljenoj na utjecaju socioekonomskih faktora. Fertilitetno ponašanje bračnih partnera, bilo da je ono zasnovano na odluci da se djeca imaju ili nemaju, nailazi na različite reakcije okruženja i društva u cjelini. Činjenicu da bračni partneri ne mogu imati djecu ili odluku da ih ne žele nikako ili tek privremeno ponekad nije potrebno objašnjavati već jednostavno nastojati razumjeti.

Fertilitetno ponašanje rezultira preuzimanjem novih životnih uloga koje su nam nekada date, a nekada zadate: uloge majke i oca – uloge roditelja. Definiranje majčinstva je usložnjeno različitim mogućnostima os-

tvarenja: biološkim majčinstvom, medicinski potpomognutom oplodnjom, adopcijom ili usvojenjem, starateljstvom i hraniteljstvom, te često nije potpuno jasno ko sve jeste i ko se sve može smatrati „pravim“ djetetovim roditeljem, tj. majkom. Majke su i one žene koje djetetu nisu prenijele svoj genetski materijal, nisu ga nosile u utrobi, nisu ga niti rodile, ali se brinu o djetetu i zadovoljavaju sve njegove biološke i psihološke potrebe. Kada se nastoje definirati i odrediti elementi majčinstva, unatoč različitim uvjetima u kojima se majčinstvo ostvaruje, postoje zajedničke aktivnosti koje jesu bit majčinstva: njega, zaštita i odgajanje djece, odnosno majčinska praksa. Zapravo, **majčinski identitet bio bi ponajprije određen aktivnostima, postupcima i ponašanjem majke, tj. majčinskom praksom.**

Poput majčinstva, i očinstvo može biti zasnovano na brojne načine. Bilo da govorimo o biološkom, hraniteljskom ili odgojnom aspektu očinstva, kada je ocu stalo do djeteta, on o njemu brine i podiže ga kompetentno. Posebno želimo naglasiti da **ta kompetentnost nije ni bolja ni lošija nego majčina, nego jednostavno – drugačija.** U našem društvu slika oca i slika uloge oca u odgoju djeteta formirana je u patrijarhalno vrijeme, te najčešće zasnovana na stereotipnom razmišljanju i ponašanju zasnovanom na predrasudama. Mnoge studije su pokazale da očevi, ako im se pruži prilika i ukaže povjerenje, mogu biti podjednako responsivni prema porukama koje šalju djeca kao što su to i majke. Ipak, očevi nerijetko trpe zbog predrasuda da je njega i bavljenje malim djetetom isključivo briga majke. Antropološka istraživanja su pokazala da postoje sredine u kojima oba roditelja podjednako uspješno dijele brigu oko djece, što je slučaj i sa sve većim brojem suvremenih mladih očeva. **Iako otac može biti itekako kompetentan roditelj, često ga se ne podučava za tu ulogu.**

Kako se razvoj identiteta roditelja, u svom punom intenzitetu, dešava za vrijeme trudnoće, on ipak započinje već onog trenutka kada braćni partneri počnu biti roditeljima, kada se u njima začne misao o roditeljstvu, kada se začne dijete u utrobi. Unatoč tome što buduća majka u svome tijelu nosi dijete, trudnoća nije iskustvo samo žene. Suštinska karakteristika roditeljstva jeste funkcija davanja, pružanja zaštite. Dužnosti i prava roditelja i djeteta, osim prirodnim odnosima prožetima povezanošću, prisnošću i ljubavlju, uređeni su i pravno. Kontekst i okruženje u kojem živimo i koji se neupitno svakodnevno mijenja doprinose da je **biti uspješnim roditeljem danas mnogo teže i složenije nego prije.** Suvremeno roditeljstvo dešava se u drugačijem, izmijenjenom kontekstu. Neke promjene su se desile tako brzo, da ih nismo uspjeli niti predvidjeti, a kamoli se pripremiti za djelovanje u novim izmijenjenim okolnostima. Prethodni koncept roditeljstva, koji smo za potrebe ovog rada nazivali suradničkim, zasnivao se, uglavnom, na pomoći

koju je, eventualno i u nekim prilikama, otac pružao majci oko aktivnosti vezanih uz dijete. Sa suradničkog koncepta neophodno je preći na novi. Koncept roditeljskog partnerstva zasniva se na principu podjele odgovornosti za odgoj i optimalno ostvarenje razvoja svih potencijala djeteta i u tome, zapravo, leži suština ovakvog koncepta. Autori na različite načine definiraju uspješno i odgovorno roditeljstvo, nude sintagmu roditeljstvo u najboljem interesu djeteta, te ga još nazivaju i konstruktivnim roditeljstvom, dobrim roditeljstvom i odgovornim roditeljstvom. Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta, koje je dobro i odgovorno, u kontekstu ovog rada, nazivali smo uspješnim roditeljstvom. Kvalitet odnosa je često odrednica uspješnosti, pa uspješnost ostvarenog odnosa mjerimo njegovim kvalitetom. Kako je kvalitet teško mjerljiv koncept, možemo se prema njemu odrediti na način da kvalitetnim odnosima označavamo odnose u kojima su zadovoljene potrebe pojedinaca. Ako se po prvi put susreću sa svom složenošću toga zadatka, preplavljeni novim doživljajima, roditelji započinju svoj odnos s dojenčecom učeći iz dana u dan o njemu, prikupljajući jedno po jedno iskustvo. Kako bi roditelj bio uspješan u svojoj ulozi, treba biti kompetentan. Kompetencija roditelja definira se kao osjetljivost roditelja da interpretira djetetove signale, prepozna male promjene u njegovom ponašanju i adekvatno reagira na djetetove potrebe. Uz roditeljsku kompetenciju često vezemo i pojam pedagoške kulture roditelja. Pod pedagoškom kulturom misli se stanoviti fond znanja i sposobnosti kojima bi morali ovladati odgajatelji jer im to osigurava svrsishodnu, dobro organiziranu i dosljednu provedbu odgojnog djelovanja. **Da bi se roditeljska praksa mogla nazvati uspješnom, odgovornom i u najboljem interesu djeteta neohodno je da roditelji budu kompetentni i da imaju određenu pedagošku kulturu.**

Kako se pod kompetencijama i pedagoškom kulturom misli na određena znanja, sposobnosti, vještine i osjetljivost, jasno je da se s njima ne radamo nego njima ovladavamo i usvajamo ih u procesu učenja i podučavanja. Ako se po nekoj potrebi ljudi, kao bića potreba, razlikuju od ostalih živih bića, onda je to potreba za moći/kompetencijom. Potrebe za moći/kompetencijom su najčešće, zapravo, obrazovne potrebe i kao takve se mogu zadovoljiti jedino učenjem i obrazovanjem. Učenjem se zadovoljavaju obrazovne potrebe nastale iz novih uloga koje preuzimamo u različitim životnim ciklusima, a izobrazba za takve uloge ima kompenzirajuću, adaptacijsku i razvojnu funkciju. Propitivanje obrazovnih potreba je iznimno važno ukoliko želimo vidjeti njihovo mjesto i ulogu u koncepciji obrazovanja odraslih budući da su roditelji odrasli ljudi koji u proces izobrazbe ulaze različito motivirani.

Kada o obrazovnim potrebama govore direktno, verbalizirajući znanja i vještine koje smatraju da su im neophodne za uspješnost u roditeljskoj ulozi,

ali i onda kada o njima govore indirektno, govoreći o strahovima i nedoumicama koje imaju u vezi sa roditeljstvom u prvim mjesecima i godinama života djeteta, i trudnice i majke, kao i (budući) očevi najčešće navode pružanje njege – one aktivnosti koje se najdirektnije odnose na zdravlje, brigu i njegu bebe, zatim potrebu za znanjima iz pedagogije, psihologije i medicine, kao i potrebu za pomoći i podrškom partnera i okruženja. Istaknuto je da su osobine ličnosti i zrelost žene od izuzetne važnosti za kvalitet majčinstva. Sporadični su odgovori da nisu potrebna nikakva znanja i vještine, kao i to da ne znaju šta im je potrebno. Možemo zaključiti da su **budućim roditeljima neophodna znanja, vještine i sposobnosti iz različitih područja kako bi bili što uspješniji u svojim roditeljskim ulogama u prvim mjesecima/godinama života svoje bebe.**

Zadovoljavanje navedenih obrazovnih potreba u procesu učenja i poduke, u ovom kontekstu, imalo bi, prije svega, adaptacijsku i razvojnu funkciju s ciljem osposobljavanja za nove životne uloge. Neke stvari jednostavno ne možemo znati i razumjeti prije nego ih iskustveno doživimo, ali je ipak mnogo stvari koje možemo u svom iskustvu imati kao pozitivnije ako o njima imamo prethodno znanje i ako smo pripremljeni za njih.

PARENTHOOD AS A NATURAL INSTINCT OR ACQUIRED COMPETENCE: EDUCATIONAL NEEDS OF FUTURE PARENTS IN THE CONCEPTION OF UNIVERSAL HUMAN NEEDS

- Abstract -

This work implies the need for rethinking on whether successful parenting is being realised through predetermination i.e. natural instinct or by built i.e. acquired competences. It is necessary to actualise this question considering the fact that parenting today is being performed in new, changed circumstances. The issue of fertility motivation is really a special phenomenon, and given the uniqueness and complexity of human reproduction the only acceptable research approach is the interdisciplinary one. Since any behaviour is motivated by a certain need, the fertility behaviour can be considered through the prism of human needs. Fertility behaviour means to assume new life roles: the role of a mother and a father. Different possibilities of performance increase the complexity of defining motherhood and fatherhood: biological motherhood and fatherhood, medically assisted reproduction, adoption, guardianship, foster care, and often it is not entirely clear who is and who can be considered as a child's parent. As the parent identity is based on pa-

renting practices, and if they should be successful, responsible and in the best interests of the child, it is essential for parents to be competent and to have a certain educational culture. Analysis of the available relevant literature enables a modern approach to review activities, procedures and behaviour patterns which define the quality of parental role, and empirical findings indicate that there are some educational requirements to be met in the process of learning and teaching in order to provide foundation to manage the role of the parent in the best possible way.

Key word: fertility motivation, educational needs, responsible parenthood.

Literatura:

- Adler, A. (1984), *Smisao života*, Beograd: Prosveta.
- Ajduković, M. i Radočaj, T. (2008), *Pravo djeteta na život u obitelji – stručna pomoć obiteljima s djecom i nadzor nad izvršavanjem roditeljske skrbi kao proces podrške za uspješno roditeljstvo*, ured UNICEF-a za Hrvatsku.
- Berkman, M. (2008), *Očinstvo: konačna istina*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Bowlby, J. (2005), *A Secure Base*, New York: Routledge Classics Edition.
- Bratanić, M. (1993), *Mikropedagogija: interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.
- Bredekamp, S. (1996), *Kako djecu odgajati: razvojno primjerena praksa u odgoju djece od rođenja do osme godine*, Zagreb: Educa.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović J. (2006), *Psihologija braka i obitelji*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Ekermen, N. (1966), *Psihodinamika porodičnog života*, Titograd: Grafički zavod.
- Furlan, I. (1988), *Čovjekov psihički razvoj*, Zagreb: Školska knjiga.
- Glasser, W. (2004), *Teorija izbora: nova psihologija osobne slobode*, Zagreb: Alinea.
- Grandić, R. (2007), *Prilozi porodičnoj pedagogiji*, Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Gruden, Z. i Gruden, V. (1997), *Obitelj za obitelj*, Zagreb: Medicinska naklada i Gruden.
- Hwang P. i Nilsson B. (2000), *Razvojna psihologija: od fetusa do odraslog*, Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu.
- *Innocenti deklaracija* (<http://www.unicef.org/programme/breastfeeding/innocenti.htm>)
- Kapor-Stanulović, N. (1985), *Psihologija roditeljstva*, Beograd: Nolit.
- *Konvencija o pravima djeteta* (http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/Konvencija_o_pravima_djeteta.pdf)
- *Konvencija o zaštiti majčinstva*

- (http://www.nhs.hr/dokumenti/konvencije/Konvencija_103_zastita_majcinstva_rev.pdf).
- **Košiček, M.** (1990), *Antiroditelji*, Sarajevo: Svjetlost OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
 - **Kulić, R. i Despotović, M.** (2005), *Uvod u andragogiju*, Zenica: Dom štampe.
 - *Napredak o realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva U Bosni i Hercegovini 2010* (<http://www.undp.ba/upload/News/Napredak> o realizaciji Milenijskih razvojnih ciljeva u Bosni i Hercegovini 2010.pdf).
 - **Muftić, M. i Mehmedbašić, S.** (2011), *Edukacija trudnica za vježbanje u trudnoći*, Sarajevo: Federalno Ministarstvo zdravstva FBiH i Fondacija Medicinsko Humano Društvo MHS.
 - **Passmark, L.C.**, *Fathers are Critical to Child Well-Being* (<http://www.ok.gov>).
 - **Pašalić Kreso, A.** (2000), *Rano učenje ili učenje u funkciji uvećavanja kapaciteta mozga*, Sarajevo: Centar za obrazovne inicijative „Step by Step“.
 - **Pašalić Kreso, A.** (2004), *Koordinate obiteljskog odgoja*, Sarajevo: Jež.
 - **Pećnik, N. i Starc, B.** (2010), *Roditeljstvo u najboljem interesu djeteta i podrška roditeljima najmlađe djece*, Zagreb: UNICEF.
 - *Porodični zakon Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine Federacije BiH 35/05 i 41/05.
 - **Rakić, B.** (1981), *Procesi i dinamizmi vaspitnog djelovanja*, Sarajevo: Svjetlost – OOUR Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
 - **Runkel, H. E.** (2008), *Odgojite svoje dijete bez vikanja – revolucionarni pristup odgoju djece*, Zagreb: VBZ.
 - **Spasojević, P.** (2011), *Porodična pedagogija i odgovorno roditeljstvo*, Laktaši: Nova škola plus.
 - **Stevanović, M.** (2000), *Obiteljska pedagogija*, Varaždinske toplice: Tonimir.
 - *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima* (2003), Sarajevo: Office of the United
 - **Vukasović, A.** (1994), *Obitelj – vrelo i nositeljica života*, Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
 - **Vukasović, A.** (1995), *Pedagogija*, Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI“.
 - **Winnicott, D.W.** (1980), *Dijete, obitelj i vanjski svijet*, Zagreb: Naprijed.
 - *Zakon o radu Federacije Bosne i Hercegovine*, Službene novine Federacije BiH 43/99, 32/00 i 29/03.
 - (<http://www.djeca.org>).
 - (<http://www.iblce-europe.org>).
 - (<http://www.roditelj.org>).
 - (<http://www.znanost.com>).